

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Timotej Milanov

ODNOS POSTSOCIALISTIČNIH SOCIALDEMOKRATSKIH STRANK DO
NEOLIBERALIZMA: PRIMERJAVA SD IN SDP
diplomsko delo

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Timotej Milanov

Mentorica: doc. dr. Alenka Krašovec

Somentor: red. prof. dr. Ivan Grdešić

ODNOS POSTSOCIALISTIČNIH SOCIALDEMOKRATSKIH STRANK DO
NEOLIBERALIZMA: PRIMERJAVA SD IN SDP
diplomsko delo

Ljubljana 2007

ZAHVALA

*Zahvaljujem se staršem za neomejeno podporo na moji študijski odisejdi,
Doris in Gezi za ves njun čas in potrpežljivost v mojem procesu pridobivanja znanja
ter mentorici in somentorju za pomoč in koristne nasvete.*

ODNOS POSTSOCIALISTIČNIH SOCIALDEMOKRATSKIH STRANK DO NEOLIBERALIZMA: PRIMERJAVA SD IN SDP

Cilj diplomske naloge je analizirati in primerjati odnos dveh socialdemokratskih strank v mladih demokracijah do neoliberalnih politik. Neoliberalizem predstavlja danes hegemonski koncept in mlade, postsocialistične demokracije naj bi bile še posebno »na udaru«. Po razpadu SFRJ sta se v to skupino postsocialističnih držav uvrstili tudi Slovenija in Hrvaška. Socialdemokratske stranke naj bi med drugim predstavljale obrambo močne vloge države pri urejanju sociale in šolstva ter tudi vmešavanju države v razmere na trgu. Nova, »tretja pot« socialdemokracije se oddaljuje od tega klasičnega socialdemokratskega koncepta in se približuje (neo)liberalnim politikam. V prvem delu diplomske naloge ugotavljam, ali se raziskovani stranki v tem pogledu razlikujeta in ali sta v svojih politikah bližje socialni demokraciji »tretje poti« ali klasični socialni demokraciji. V drugem delu naloge pa poskušam ob pomoči izbranega modela nemškega politologa Herberta Kitschelta, ki se ukvarja s političnimi razmerami v postsocialističnih državah, preveriti hipotezo, ali so specifične postsocialistične razmere glavni krivec za obstoječe stanje.

Ključne besede: postsocializem, socialdemokracija, neoliberalizem, Slovenija, Hrvaška.

THE ATTITUDE OF POSTSOCIALIST SOCIAL-DEMOCRATIC PARTIES TO NEOLIBERALISM: A COMPARISON BETWEEN SD AND SDP

The main goal of this thesis is to analyse and compare the attitude of two social-democratic parties in young democracies to neoliberal policies. Today, neoliberalism represents a hegemonic concept and young, post-socialist democracies are regarded as particularly prone to it. After the break up of Yugoslavia, Slovenia and Croatia became members of this group of post-socialist countries. Social-democratic parties are, among other things, regarded as a defence of strong state involvement in educational and social matters, as well as state involvement in the market. The new, »third way« of social democracy is moving away from the classical concept of social democracy and is approaching (neo)liberal policies. In the first part of the thesis, I try to establish whether the analysed parties differ from each other in that aspect and if they are closer to classical or »third way« social-democracy. In the second part of the thesis, based on the chosen model of German political scientist Herbert Kitschelt, I try to verify the hypothesis whether the specific post-socialist conditions are to blame for the existing situation.

Keywords: post-socialism, social-democracy, neoliberalism, Slovenia, Croatia.

KAZALO

1. UVOD.....	6
2. HIPOTEZE	8
3. STRUKTURA/METODOLOGIJA	8
4. NEOLIBERALIZEM.....	8
6. OBRAVNAVA PRVE HIPOTEZE.....	16
6.1 ANALIZA PROGRAMOV SD IN SDP.....	16
6.1.1 ANALIZA PROGRAMOV SDP	17
6.1.2. ANALIZA PROGRAMOV SD	22
6.2 PRIMERJAVA	29
6.4 SKLEP GLEDE PRVE HIPOTEZE.....	40
7. PROGRAMI IN ČLANSTVO V PES	41
8. OBRAVNAVA DRUGE HIPOTEZE	43
8.1 ANALIZA PROGRAMOV	45
8.1.2 SEKUNDARNI VIRI IN INTERVJUJI	45
8.3. SKLEP GLEDE DRUGE HIPOTEZE	53
9. NASTAVKI ZA NADALJNJE RAZISKOVANJE	53
10. ZAKLJUČEK	54
11. LITERATURA IN INTERNETNI VIRI	56
11.1 DRUGI VIRI.....	60
PRILOGA A: INTERVJU Z IGORJEM LUKŠIČEM.....	62
PRILOGA B: INTERVJU Z LEVOM KREFTOM.....	64
PRILOGA C: INTERVJU Z IVANOM GRDEŠIČEM	67
PRILOGA D: INTERVJU Z ANTUNOM VUJIČEM.....	71

1. UVOD

Dolgi, plešasti poštar je razlagal svoje nazore o socializmu.

»Pustijo naj nas v miru s tem rovanjem. S samimi besedami in grožnjami in zabavljanjem ne bodo rešili nikogar ... To bi se moralo začeti drugače ... Da je siromaštvo v svetu vedno večje, to je resnica - a vprašanje je, kako bi se dalo pomagati ...«

»No, kaj govorite tukaj ... to so samo prazne besede!« segel mu je v besedo župan. »Povedali niste nič novega; vsak dan se sliši to: siromaštvo, siromaštvo! ... Jaz - jaz ne pomilujem prav nič tega siromaštva; če kdo nima toliko, kolikor bi sam hotel, je to njegova krivda; pomaga naj si sam!«

»Najboljše je, da se z vami ne govori o teh stvareh!« odvrnil je poštar nezadovoljno.

(Cankar 1899/1973: 23)

Kakor zgornji odlomek iz Cankarjevega dela ponazarja razcepljenost med socialno in liberalno oz. konservativno orientiranostjo v slovenskem političnem prostoru v obdobju prvih strankarskih formacij, tako ta razcepljenost obstaja še danes. In če so bili različni pogledi takrat značilni za pripadnike nasprotnih strank, se danes te cepitve pojavljajo tudi znotraj posameznih ideoloških družin političnih strank, kajti političnih strank danes ni več mogoče dovolj celostno raziskovati brez upoštevanja čedalje intenzivnejših in vedno bolj vseobsegajočih procesov globalizacije (Fink Hafner 2004: 13).

Predvsem od sedemdesetih let naprej pa se je vzpostavila neoliberalna globalizacija (Giddens 2000: 10–32; Lukšič 2004: 220–221) v smislu uvajanja strateškega načrtovanja, privatizacije, svobode trga ... (Gamble 2005: 51–58; Pikalo 2003: 37–38). Neoliberalni ideološki program naj bi zanikal egalitarno razumevanje človeka in enakopravnost v družbi. Na ekonomskem področju pa se zavzema za neomejeno svobodo zasebnega kapitala, za »reprivatizacijo« nacionaliziranih podjetij, predvsem pa za zavračanje posegov države v gospodarstvo. Koncept »svobodnega tekmovanja« naj bi posegel tudi v izobraževanje, socialne službe, zdravstvo, komunalo ..., kjer naj bi funkcije, ki jih je imela doslej država blaginje, prevzeli potrošniki in gospodarski subjekti (Benko 2000: 233–234). Tako Milardović sarkastično pravi, da je marksistično religijo zamenjala religija neoliberalnega absolutizma (Milardović 2004: 84).

Socialdemokratske stranke naj bi težile k regulaciji ključnih področij, kot so finance, trgovina, informacije ... (Jospin v Pikalo 2003: 39), in tako bile neka alternativa neoliberalizmu, vendar naj bi se tranzicijske (postsocialistične) socialdemokratske

stranke obnašale drugače v smislu, da se konstantno prilagajajo oz. približujejo neoliberalnim politikam (Kuzmanić 2000: 92–192, Vrcan 2001: 122–131, Milardović 2004: 146–147). Ravno zaradi tega nasprotja se mi zdi ta tema vredna raziskovanja.

Pridevnik postsocialistične je bil dodan z namenom, prikazati ujetost slovenske in hrvaške socialdemokratske stranke v specifične tranzicijske razmere, v prehod iz socializma v kapitalizem, iz totalitarizma v demokracijo, v pluralizacijo družbenega, kulturnega in političnega življenja (Velikonja 2000: 66–68); pri čemer se tranzicija na Hrvaškem zaradi specifičnih razmer sovpadanja izgradnje države in vojne razlikuje od tranzicij v drugih državah Srednje in Vzhodne Evrope (Zakošek 2002: 11). Po Aghu gre iskati vzroke za težave socialdemokratskih strank v tem obdobju predvsem v družbeni krizi demokratične tranzicije, ki je privedla do politične demobilizacije, družbeni krizi devetdesetih, ki je ustvarila potrebo po spremembah sistema socialne skrbi, in nezmožnosti socialdemokratskih strank v Srednji in Vzhodni Evropi, da bi prodrle do siromašnih, ki naj bi predstavljali njihovo naravno družbeno bazo; nasprotno pa so za levico glasovali višje izobraženi, urbanizirani in preskrbljeni volivci, kar naj bi onemogočilo kreiranje diskurza, ki bi pritegnil tiste na margini (Agh 2005: 3).

Milardović meni, da naj bi v tranziciji še vedno vladal občutek zajamčene socialne varnosti iz komunističnega obdobja, hkrati pa naj bi se zahtevala tudi večja fleksibilnost, zaradi česar se ustvarjajo razmere za čudne in neformalne strukture moči ter nesmiselnost delitve na levo in desno, saj naj bi šlo obema stranema le za delitev tranzicijskega plena. Zaigrane ideološke razlike pa naj bi služile za manipulacijo volivcev (Milardović 2004: 86–87). Ehrke omenja kot eno od značilnosti, po katerih se postsocialistični kapitalizem razlikuje od zahodnega, tudi izgradnjo psevdoneoliberalne države. Do slednje pride, ker v postsocialističnih družbah naj ne bi prišlo, kljub antietatističnemu razpoloženju, do povsem jasne delitve med družbo in državo v neoliberalnem smislu, temveč do hibridnih oblik, za katere je značilno prenašanje državnih poslov na zasebne akterje (Ehrke 2005: 6–9).

Proces tranzicije predvideva prekinitev s tremi ključnimi elementi sistema: institucionalno politično ureditvijo, sistemom lastniških odnosov in z njim povezano ekonomsko ureditvijo in vrednostnim sistemom. Slednja je najbolj dolgotrajna, kar

slikovito ponazarjajo besede Ralfa Dahrendorfa, ki pravi, da »sprememba političnega sistema traja šest mesecev, sprememba ekonomskega sistema šest let, izgradnja civilne družbe pa 60 let« (Šiber 2001: 76–77).

2. HIPOTEZE

Na začetku raziskovanja sem postavil hipotezi:

Hipoteza 1: »Alternative, ki jih SD in SDP ponujata neoliberalnim programom, se med seboj bistveno ne razlikujejo in so bližje politiki tretje poti kot klasični socialni demokraciji.«

Hipoteza 2: »Vzroki za to, da ne obstaja bistveno razlikovanje med SD in SDP v ponujanju alternativ, ki so bližje politiki tretje poti kot klasični socialdemokraciji, so v specifičnih postsocialističnih razmerah.«

3. STRUKTURA/METODOLOGIJA

Struktura diplomske naloge: najprej želim teoretično opredeliti neoliberalizem in poudariti točke, na katerih bom analiziral odnos dveh raziskovanih strank do tega, nato sledita opredelitev alternativ in obravnava prve hipoteze z analizo programov strank (tudi časovno) ter s pomočjo intervjujev in sekundarnih virov; drugo hipotezo pa bom skušal potrditi ali ovreči predvsem na podlagi sekundarnih virov in podatkov, pridobljenih z intervjujem. Za pridobivanje podatkov sem nameraval izvesti tudi anketo v vodstvenih organih obeh strank, kar pa mi po štirimesečnem poskušanju in čakanju ni uspelo.

4. NEOLIBERALIZEM

Pojav neoliberalizma je vzniknil v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, ko so bili na teoretski ravni za revitalizacijo liberalizma najodgovornejši ekonomista Milton Friedman in Friederick Hayek ter na polju politične filozofije John Rawls z delom *A Theory of Justice* (1971) in Robert Nozick s knjigo *Anarchy, State and Utopia* (1974), ki je bila napisana kot odgovor na slednjo (Lukšič 2004: 220, Gewertz

2002). Margaret Thatcher in Ronald Reagan sta na politični ravni izvajala neoliberalne politike do te mere, da se obdobje prevlade neoliberalizma v letih 1979–1992 po njiju tudi imenuje (Bošković 2006: 11; Rizman 2006: 16; Lukšič 2004: 220). To obdobje naj bi predstavljalo obračun z zadnjimi močnimi izpostavami sindikata in stare socialne demokracije in hkrati tudi prodor ideje o novi stopnji liberalizacije trga delovne sile (Lukšič 2004: 220–221). Prav tako je bila značilna za neoliberalno retoriko, ki je bila prisotna v politiki Thatcherjeve in Reagana ter postsocialistični tranziciji, uporaba koncepta nujnosti, ki so ga kritični intelektualci poimenovali simptom TINA («*There is no alternative*») (Močnik v Callinicos 2004: VII–IX). Lukšič pojmuje neoliberalizem v intervjuju kot obdobje, ko se liberalizem poveže s konservatizmom, ko vlada svobodni trg, poleg njega pa celijo povzročene rane cerkev, religija in represija državnega aparata.¹ Kot tipičen primer navaja »bušizem« v ZDA in »janšizem« v Sloveniji (glej prilogo A).

Benko vidi vzroke za vzpon neoliberalne ideologije v tem času predvsem v posledicah svetovne strukturne ekonomske krize, omajanem položaju državne blaginje oz. socialne države ter prav tako omajanem položaju sindikalnih gibanj in naprednih strank,² krizi realnega socializma v številnih pojavnih oblikah, ki so kompromitirale privlačnost socializma za množice v zahodnih kapitalističnih državah ... Po njegovem gre za koherentni ideološki program rekonstrukcije in reafirmacije kapitalističnega sistema, ki zajema tako ekonomsko in kulturno-politično sfero v organiziranju posameznih družb kot strateške usmeritve v mednarodnih odnosih (Benko 2000: 233).

Friedman in Hayek sta predstavnika monetaristične ekonomske teorije, ki je nastala kot reakcija na keynesiansko teorijo v sedemdesetih. Monetarizem stavi na načela klasične teorije («vsemogočnost trga»), odtod naj bi tudi prišlo poimenovanje monetaristične teorije neokonservativizem, zaradi poudarjanja vloge tržnih sil in podjetništva pa tudi neoliberalizem. Kot pri klasikih je tudi pri monetaristih osnovno načelo »hands off policy«, da naj se država, kolikor je le mogoče, omeji pri vtikanju v

¹Ta skupna doktrina naj bi se imenovala tudi neokonservativizem (Lukšič 2004: 220–221). Tudi Milardović navaja podobno Friedmanovo definicijo neokonservativizma, po kateri je ta sestavljen iz neoliberalne politične ekonomije oz. homo oeconomicusa, religije in nacionalizma (Milardović 1993: 67–68). Kuzmanič označuje neokonservativizem po vzoru »reaganizma« in »thatcherizma« kot značilnost postsocialističnih prostorov (Kuzmanič 2003: 8–14). Kljub vsemu ostajam v diplomskem delu samo pri izrazu neoliberalizem.

² Verjetno gre za starejše razširjeno poimenovanje levih (socialističnih) strank kot naprednih.

gospodarstvo (Lah 2002: 52, 192). Robert Nozick stvar zastavi še radikalneje, ko pravi: »Minimalna država je najobsežnejša država, ki jo je mogoče zagovarjati. Vsaka država, večja od minimalne, krši človekove pravice« (Nozick 2004: 130).

Hayek, ki je zelo kritičen do socialističnih idej, celo meni, da je termin »socialna pravičnost« semantična prevara, saj se po njegovem uporablja za skoraj vse, kar zmanjšuje razlike v dohodku (in se sprašuje, zakaj naj bi bilo to »socialno«), kar pa je nezdržljivo s kompetitivnim tržnim redom in rastjo ter ohranitvijo blaginje (Hayek 1992: 131–132). Medtem ko naj bi socialdemokratska politika težila k temu, da bi prihodke od davkov v primeru gospodarske rasti namenjala zdravstvu, izobraževanju in splošni blaginji, ter s tem pomagala izničevati družbeno neenakost, je Hayekovo stališče ravno nasprotno, saj meni, da je razlika med bogatimi in revnimi pozitivna, saj vodi k večjemu blagostanju tudi za revne, čeprav se razlika nenehno veča (Plant 1994: 168–169).

Friedman postavlja svobodo posameznika v osrčje liberalizma in meni, da je že davek, ki ga mora plačati državljan, poseg v njegovo svobodo. Obenem zanika ločitev med politično in ekonomsko svobodo, saj meni, da prve brez druge ni mogoče doseči. Kapitalistično ureditev oz. svobodno menjavo med ekonomskimi subjekti pa vidi kot predpogoj za doseg obeh. Politično svobodo je po njegovem nemogoče zagotoviti znotraj socialistične ekonomske ureditve, saj je le malo verjetno, da bi od izključno državnih institucij lahko dobili sredstva za »subverzivno dejavnost«, medtem ko je znotraj kapitalistične ureditve zmeraj možno nekoga prepričati, da bo financiral socialistične ideje. Trg naj bi rešil večino problemov, s katerimi se ukvarja država, le-to pa bi zreduciral na »čuvaja pravil igre« (Friedman 1992: 147–159).

Friedman je bil tudi zagovornik neoliberalne šolske reforme, ki namerava koncept šolstva premakniti od dosedanjega - oblikovanje državljana - do novega - produciranje za trg relevantnih kadrov z namenom povečevanja konkurenčnosti. Ta reforma bi vključevala obvezno privatizacijo šolstva, uvedbo šolnin in sistem vavčerjev, ki bi revnejšim slojem sploh omogočil študij. Povečano neenakost, ki bi bila s tem povzročena, Friedman opravičuje z znano neoliberalno premiso, da to koristi vsem (Laval 2005: 12–13, 108–112).

Na polju politične filozofije skuša Rawls v svojem delu v iskanju popolnoma pravične družbe nadgraditi tradicionalne koncepte družbene pogodbe. Rawls predpostavlja, da bi v hipotetični situaciji skupina posameznikov, ki se ne zaveda svojih preddispozicij (sposobnosti, socialnega statusa ...), izbrala pravičnost kot osnovo, iz katere bi izhajala družbena pogodba, kajti pravičnost po njegovem ne dovoljuje krčenja posameznikovih pravic v imenu skupnega dobrega in ne sme postati predmet pogajanj in socialnih interesov. Rawlsov cilj je, postaviti alternativo prevladujoči liberalni misli - utilitarizmu, katerega definicijo osnovne ideje povzema po Henryu Sidgwicku: »Družba je pravično organizirana, ko so njene glavne institucije organizirane tako, da zagotavljajo največjo možno stopnjo zadovoljstva med posamezniki, ki ji pripadajo (največjo vsoto posameznih zadovoljenih racionalnih želja).« Ta premisa pa je po Rawlsovemu mnenju napačna, saj pravičnost kot poštenost, ki bi morala biti po njegovem mnenju osnovno moralno načelo, ne prenese tega, da bi bila izguba pravic nekaj posameznikov opravičljiva, če bi se zaradi tega bolje godilo mnogim pripadnikom družbe (Rawls 1971: 3–27). (Sidgwick v *The Methods of Ethics* povzema razvoj utilitaristične moralne teorije od Shafteburya, Hutchesona, Huma, Smitha, Benthama, Milla in Edgewortha.)

V nasprotju z utilitarizmom, ki je teleološka teorija, je teorija pravičnosti deontološka, torej taka, ki ne ločuje med pojmom dobrega in pravičnega pa tudi ne interpretira pravičnosti kot maksimiranje dobrega. Prevlada ideje pravičnosti pa je tudi osrednja v Kantovi etiki (Rawls 1971: 30–31).

Rawls predpostavlja dve osnovni načeli teorije pravičnosti:

a: Vsaka oseba ima enako pravico do osnovnih svoboščin (aktivna in pasivna volilna pravica, lastninska pravica, svoboda govora, veroizpovedi, misli ...), ki je kompatibilna z enako pravico vseh drugih.

b: Družbene in ekonomske neenakosti morajo biti urejene tako, da predstavljajo prednost za vse (če bi določene neenakosti pri distribuciji premoženja in vodilnih položajev predstavljale prednost za vse, so torej v skladu s konceptom pravičnosti), in tudi vsi družbeni položaji morajo biti v izhodišču dostopni vsem članom družbe.

Ti dve načeli pa morata obstajati v zapisanem vrstnem redu, saj odmik od prvega načela ne sme biti kompenziran z večjimi splošnimi socialnimi ali ekonomskimi pravicami; nepravilnost predstavljajo le neenakosti, ki ne vodijo v boljše splošno stanje (Rawls 1971: 60–64).

Kasneje Rawls še pojasnjuje, da je koncept pravičnosti kot poštenosti namenjen uporabi v temeljni strukturi moderne ustavne ureditve, in dodaja, da gre za politični in ne metafizični koncept. V obči kulturi demokratične družbe je vsebovana ideja koncepta oseb, ki so svobodne in enakopravne ter imajo dve vrsti moralnih vrednot: sposobnost občutenja pravičnega (ki jim omogoča razumeti in delovati v konceptu pravičnega) in sposobnost pojmovanja dobrega (ki pomaga slediti tistemu, kar se pojmuje kot dobro) (Rawls 2004: 178,188).

Chomsky imenuje temeljna pravila oz. načela neoliberalizma tudi pravila washingtonskega konsenza in so naslednja (Chomsky 2005: 27):

- liberalizirati trgovino in finance,
- dovoliti, da trg postavlja ceno (»uskladiti cene«),
- zajezi inflacijo (»makroekonomska stabilnost«),
- privatizirati,
- država naj se ne vmešava.

Chomsky ne vidi nobenega resnega dvoma o tem, da neoliberalne doktrine spodkopavajo izobraževanje in zdravje, povečujejo neenakost in zmanjšujejo delavski delež v prihodku (Chomsky 2005: 42), pri čemer ugotavlja, da se neoliberalne vrednote propagira in vsiljuje revnim državam kot pravo pot, medtem ko bogate države obširno subvencionirajo in ščitijo lastne industrije.

Podobno kot Chomsky (Chomsky 2005: 151–164) vidi tudi Bourdieu glavni način implementacije tega prevladujočega diskurza s posredništvom Mednarodnega denarnega sklada ter Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj, ki propagirajo reduciranje stroškov dela in javne porabe (Bourdieu: 1998).

Glede na podani oris neoliberalne teorije bi poudaril naslednje točke, na katerih bom skušal ugotoviti odnos raziskovanih strank do neoliberalizma:

1. odnos do krčenja države (zmanjševanje državne administracije - predvsem v smislu prenašanja nekaterih njenih pristojnosti na zasebna podjetja),
2. odnos do vloge trga (tržni fundamentalizem vs. državna regulacija),
3. odnos do reforme šolstva,
4. odnos do okolja,
5. odnos do nacionalne države (tradicionalni nacionalizem vs. internacionalizem – predvsem v smislu količine pozornosti, ki jo namenjajo odnosu do lastne države oz. narodne zavesti ali pa mednarodnim vprašanjem oz. vključenosti države v njih ter glede na retorične nianse)
6. odnos do vloge posameznika v družbi (pravičnost vs. skupno dobro).

5. ALTERNATIVE

Zaradi obravnave oz. spopada s prvo hipotezo je treba navesti, kaj sploh so alternative neoliberalnim politikam. Po besedah Roberta Ladrecha sta se vzpostavili znotraj stranke evropskih socialdemokratov dve struji, ki se obe ponujata kot alternativni. Prva je skupina socialdemokratskih strank pod vplivom britanske laburistične stranke, ki deluje v okviru Policy Networka, ter druga skupina pod vplivom francoske Socialistične stranke (Ladrech: 2006). Francoska Socialistična stranka naj bi se upirala reformam, ki so jih postopoma sprejemale evropske socialdemokratske stranke, ki popolnoma sprejemajo internacionalizacijo tržnega gospodarstva in tudi sklepajo koalicije s sredinskimi strankami; sama pa naj bi bila naklonjena državno vodenemu gospodarstvu in nenaklonjena koalicijam z desničarskimi gibanji, kar naj bi kazalo na dolgoletno intelektualno prevlado francoskih komunistov (Rocard 2007: 5).

Ravno močna vloga komunistov v Franciji in slaba povezanost Socialistične stranke s sindikati pa je podlaga za drugačne poglede, ki trdijo, da je tudi francoska socialistična stranka ravno zaradi tega v preteklosti naredila pragmatičen odmik od klasične socialdemokracije in prevzemala neoliberalne ekonomske politike (Hewlett 1998: 98–118). Tudi v literaturi naj bi se kot reformator iz klasične v »desno«

socialdemokracijo poleg Schröderja in Blaira omenjal še Jospin, ki pa naj ne bi dajal tako velikega pomena globalizaciji kot Blair in Schröder, temveč se je bolj zadrževal v okvirih nacionalne države (Milardović 1999: 26–29). Znan pa je tudi njegov slogan »Da tržnemu gospodarstvu, ne tržni družbi«, ki je postal nova ločnica med socialnimi demokrati in desnosredinskimi strankami in ki je nadomestil staro ločnico keynesianizem - ekonomija ponudbe (Hix in Lesse 2002: 87). Tudi pomembna člana SD Lev Kreft in Igor Lukšič francoski Socialistični stranki le pogojno priznavata vlogo braniteljice klasične socialne demokracije, saj je po njunem mnenju stranka preveč neenotna za kaj takega; Lukšič celo meni, da je s tem, ko Sarkozy vključuje njene člane v svojo vlado, stranka razbita. Podobno meni Grdešić, ki meni, da je to ostanek iz 19. stoletja, vendar meni, da bodo ekonomski razlogi in francosko gospodarstvo prisilili francoske socialiste k spremembi. Po Grdešićevem mnenju so francoski socialisti močnejši zaradi močnih sindikatov kot pa zaradi lastne politične pozicije (glej priloge A, B in C).

Lev Kreft je mnenja, da klasične socialne demokracije ni več, saj trdi, da je šla socialna demokracija od začetkov, ko se je izoblikovala reformistična struja druge internacionale, po poti reformizma, in ta tradicija naj bi ostala. Po njegovem mnenju se je po prvi svetovni vojni z ločevanjem od komunistične opcije in spopadom z desnim totalitarizmom opredelitev za demokracijo še okrepila, po drugi svetovni vojni pa naj bi socialna demokracija sicer ohranila značaj razredne stranke delavstva, vendar je postopoma sprejemala poleg zavezanosti demokratičnim pravilom igre tudi konkurenčna tržna pravila kapitala. Razredna osnova socialne demokracije naj bi v osemdesetih letih prejšnjega stoletja poniknila in tu je bilo po njegovem mnenju konec klasične socialne demokracije, ki se je takrat vsepovsod odrekla tudi socializmu kot cilju pa tudi klasičnim simbolom (glej prilogo B). Torej ta mnenja nikakor ne potrjujejo Ladrechovih predpostavk.

Primerjavi z različnimi alternativnimi levičarskimi gibanji bi se kljub njihovim plemenitim namenom na tem mestu izognil, saj je že na prvi pogled jasno, da politiki obeh raziskovanih strank močno odstopata od političnih zahtev omenjenih gibanj.

Policy Network je mednarodni think-tank, ki se ukvarja s promoviranjem progresivnih politik in prenovo socialne demokracije. Najvplivnejši stranki poleg že

omenjene britanske laburistične sta znotraj Policy Networka še nemška in švedska socialdemokratska stranka; vse pa se bolj ali manj zavzemajo za prenovo socialne demokracije v skladu z doktrino »tretje poti« britanskega sociologa Anthonyja Giddensa. Osebe v intervjujih niso izkazale nobenega vedenja o morebitnih povezavah SD ali SDP s Policy Networkom.

Tretja pot naj bi se uvrščala nekam med klasično socialno demokracijo in neoliberalizem. V Nemčiji je izdal npr. Giddensovo knjigo kar kanclerski urad tedanjega kanclerja Schroederja in jo ob izdaji tudi uradno predstavil (Lukšič 2000: 7–24). Milardović to usmeritev imenuje celo neoliberalna levica, ki opušča državni intervencionizem in socialno državo ter išče kompromis med nacionalno državo in globalnim trgom (Milardović 2006: 293).

Eno od osrednjih načel v filozofiji tretje poti je novi individualizem, ki zahteva od posameznika, da postane odgovornejši do svojega življenja, in se v tem pogledu bistveno odmika od stare socialne demokracije, ki je dajala poudarek varstvu države nad posameznikom (Giddens 2000: 41–45). V skladu s tem se glasi tudi moto tretje poti: »Ni pravic brez odgovornosti« (Giddens 2000: 72). Primerjavo med neoliberalnimi, klasičnimi socialdemokratskimi in politikami tretje poti lahko povzamemo v naslednji preglednici:

Tabela 5.1: Primerjava

Klasična socialna demokracija	Neoliberalizem	Tretja pot
globoko poseganje države v socialno in ekonomsko življenje	minimalna država	nova demokratična država (država brez sovražnikov)
prevlada države nad civilno družbo	avtonomnost civilne družbe	aktivna civilna družba
keynesiansko usmerjanje povpraševanja in korporativizem	svobodno delovanje trga delovne sile in tudi vseh drugih trgov	novo mešano gospodarstvo
nizka stopnja ekološke	nizka stopnja ekološke	visoka stopnja ekološke

zavesti	zavesti	zavesti
vseobsegajoča država blaginje, ki skrbi za državljane »od zibelke do groba«	država blaginje je le varnostna mreža	država socialnih naložb
internacionalizem	tradicionalni nacionalizem	kozmpolitski narod

Vir: Giddens, 2000: 16,17,76.

6. OBRAVNAVA PRVE HIPOTEZE

»Želim vas obvestiti, da sem eden tistih, ki so razočarani nad stanjem in politiko v SKH-SDP, ampak ni mi lahko iz nje oditi po toliko letih pripadnosti in delovanja.

Glede na to, da nisem imel priložnosti, da se izjasnim na drugi način – in to kot človek, ki je donedavnega bil na izpostavljenih pozicijah v SKH-SDP – o tem, kar mislim in kar se tiče Zveze komunistov Hrvaške in vsakega, ki ji pripada ali sledi, delam to s tem kratkim pismom v luči kongresa, na katerem bo SKH-SDP, kot izgleda, izgubila vsebino leve moči, leve socialistične stranke in se bo uvrstila v že dolgo vrsto meščanskih strank na hrvaški in jugoslovanski politični sceni. O tem dovolj pričajo načrti programov in statotov, do katerih sem, na žalost, slučajno prišel«.

Odstopno pismo Stipeta Šuvarja

(Duka 2005: 60–61)

Obravnave prve hipoteze sem se lotil z analizo zdajšnjih in prejšnjih programov SD in SDP³ in intervjujev, narejenih z vidnimi predstavniki obeh strank in relevantnimi osebami za to področje. S prvo analizo želim preveriti, ali se na normativnem nivoju alternative, ki jih obe stranki ponujata neoliberalnim programom, res ne razlikujejo bistveno in ali je tako že od ustanovitve obeh strank, z drugo pa želim preveriti stališča tistih, ki imajo v obeh strankah največjo potencialno moč za prihodnje oblikovanje alternativ neoliberalnim politikam.

6.1 ANALIZA PROGRAMOV SD IN SDP

Z analizo zdajšnjih programskih dokumentov ter s časovno analizo programskih dokumentov nameravam ugotoviti:

³ Ne glede na večkratno preimenovanje obeh strank v tem času ju bom vseskozi imenoval SD in SDP.

1. ali slovenska in hrvaška socialdemokratska stranka ponujata alternative neoliberalnim programom in kaj so te alternative;
2. ali se te alternative skozi čas spreminjajo in ali ves čas med njimi ni bistvene razlike;
3. ali so te alternative ves čas bližje politikam, ki se danes pojmujejo kot tretja pot, ali ne.

6.1.1 ANALIZA PROGRAMOV SDP

Pri časovni analizi programov SDP sem upošteval programske dokumente, ki so bili sprejeti pred dokumenti, ki danes tvorijo programsko osnovo SDP, ter program stranke SDSH, ki je danes združena v SDP.

1. Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH - SDP) – izborni program (iz leta 1990)

V tem programskem dokumentu še ni razviden **odnos do krčenja države**, saj se v njem bolj ukvarjajo z vprašanjem obstoja nekdanje federalne ureditve, prav tako se tu še ne dotikajo vprašanja **reforme šolstva**.

Glede **vloge trga** se v tretjem poglavju tega dokumenta poudarjata pluralnost lastništva in tudi vključevanje v mednarodne tokove kapitala, vendar z mnogimi socialnimi elementi, kot so pomoč nerazvitim republikam nekdanje Jugoslavije, solastništvo delavcev v podjetjih, uravnotežen regionalni razvoj ...

Vprašanju **odnosa do okolja** se približajo le enkrat, in sicer z omembo ekološko odgovornega gospodarstva v prvem poglavju. **Odnosu do nacionalne države** je posvečeno celotno četrto poglavje, kjer se zavzemajo predvsem za Hrvaško znotraj federalno urejene Jugoslavije in za enakopravnost vseh narodov, ki živijo na Hrvaškem. Tako npr. tudi pravijo, da »nasprotujejo vodenju nacionalne politike po zastarelih in tradicionalnih obrazcih političnega in kulturnega mišljenja«.

Do vloge posameznika v družbi se jasno opredelijo v drugem poglavju, kjer se zavzemajo za »razvoj odprte, inovativne, samoupravne družbe, ki omogoča

samopotrjevanje posameznikov in skupnosti v celoti«. Gre torej še za zagovarjanje samouresničitve posameznika s participacijo v samoupravni družbi in ne v (neo)liberalnem smislu neomejevanja posameznika.

2. Socialdemokratska stranka Hrvatske (SDSH)⁴ – Programske osnove (iz leta 1991)

Gre za zelo splošen programski dokument, v katerem je mogoče najti le nekatere od navedenih šestih točk raziskovanja. Tako se v drugem poglavju, ki govori o temeljnih načelih, zavzemajo za »zagotavljanje dela, ustvarjalnosti, podjetništva in lastništva po načelih socialno tržnega gospodarstva, s katerim se ustvarja družba svobode, blagostanja in obzirnosti«. Torej bi njihov **odnos do vloge trga** v tem programskem dokumentu lahko opisali kot klasični socialdemokratski.

Odnos do okolja oz. problem zaščite okolja po njihovem mnenju »ni samo vprašanje novih tehnologij in zaščite narave, ampak predvsem temeljna sprememba odnosa med človekom in naravo, ki se razprostira na vsa področja človeškega življenja«.

Pri vprašanju **odnosa do nacionalne države** se zavzemajo za odprtost v mednarodno okolje in zaščito manjšin pa tudi za »ohranjanje in razvoj hrvaške nacionalne in kulturne identitete ter kulturne tradicije ...«.

Odnos do **vloge posameznika v družbi** je nekoliko dvoumen, saj se zavzemajo »za emancipacijo človeka in njegovo osvoboditev izpod vsake vrste izkoriščanja«, kar je klasična »samoupravna« dikcija; na drugem mestu pa poudarjajo, »da so pravice in osebne svoboščine lahko omejene samo z enakimi pravicami drugih«. Drugi citat bi sicer lahko bil v skladu z neoliberalno doktrino (če bi bilo npr. tudi obdavčevanje za vse enako), vendar bi to potem vodilo v izkoriščanje, kot ga pojmuje socialistična doktrina, ki je razvidna iz prvega citata.

⁴ Stranka, ki ji je predsedoval dr. Antun Vujić in ki se je leta 1994 združila z SDP Ivice Račana.

3. Socialdemokratska stranka Hrvatske (SDSH) i Socialdemokratska partija Hrvatske (SDP) – Deklaracija o ujedinjenju (iz leta 1994)

Gre za zelo kratko deklaracijo o združitvi, ki vsebuje bolj poudarjanje podobne preteklosti obeh strank in njuno distanciranje od komunizma. Vsebuje pa tudi zanimiv odstavek glede **odnosa do nacionalne države**, v katerem stranki poudarjata, da »upoštevajoč principe internacionalizma, miroljubne politike in mednarodne solidarnosti stojita trdno v obrambi neodvisnosti Republike Hrvaške kot suverene demokratične države, domovine enakopravnih državljanov, ne glede na nacionalno, versko, politično ali katero drugo manjšinsko pripadnost«.

4. Program Socialdemokratske partije Hrvatske (iz leta 1996)

Gre za najobširnejši programski dokument SDP (poleg zdajšnjih), v katerem je mogoče najti programske usmeritve SDP, ki se nanašajo na vse točke raziskovanja. Tako je odnos SDP do **krčenja države** razviden iz poglavja *Hrvaška – pravna in demokratična država*. V podpoglavju *Javna uprava* se zavzemajo za racionalno organizirano in varčno javno upravo. V ta namen se še zavzemajo, da se poleg javnih služb posebnega družbenega pomena, ki bi bile pod nadzorstvom države in financirane iz državnega proračuna, »nekatero javne službe, še posebno v lokalnem okolju, lahko ob zagotovitvi nadzora zaupajo zasebnim podjetnikom (koncesionirane javne službe)«.

Njihov **odnos do vloge trga** je v tem dokumentu izrazito antitržne narave. Tako v poglavju o ekonomski demokraciji navajajo, da bi morala biti pravica delavcev do soodločanja v podjetju pravno zaščiten. Ta participacija delavcev naj bi bila alternativa za »politično opuščeno delavsko samoupravljanje ...«. Glede sindikatov menijo, da ti »zastopajo ekonomske, socialdemokracija pa politične interese istih družbenih grupacij«. V poglavju *Hrvaška – socialno odgovorna država* se ponovi misel iz programa SDSH iz leta 1991: »SDP (prej SDSH) se zavzema za zagotavljanje dela, ustvarjalnosti, podjetništva in lastništva na principih socialno tržnega gospodarstva, s katerim se ustvarja družba svobode, blagostanja in obzirnosti.« Kot aktivne politike zaposlovanja med drugim razumejo »razvoj socialno reguliranega trga delovne sile z ustvarjanjem sistema socialnega partnerstva«. V istem poglavju

tudi govorijo o razvoju zasebnega sektorja ter poudarjajo, da je »obseg obdavčenja treba omejiti, da bi ostal čim večji del dohodka za potrebe razvoja«, vendar je mnogo večji poudarek na delavskih pravicah in socialnem partnerstvu.

Posebno poglavje je namenjeno tudi **reformi šolstva**. V njem pa se bolj kot namenu šolstva posvečajo zagotavljanju njegove avtonomnosti, profesionalnosti, nediskriminatornosti, decentralizaciji, kvalitetnosti in celo dobri sindikalni organiziranosti delavcev v izobraževanju.

Poglavje *Odnosi v življenjskem okolju in naravni okolici* je v celoti posvečeno ekološkemu vprašanju oz. vprašanju **odnosa do okolja**. Govori o širšem reševanju ekoloških problemov, ki jih je Hrvaški povzročilo »umazano in energetska razsipno gospodarstvo«, in tudi opozarja na globalne oz. mednarodne ekološke probleme.

Odnos SDP do **nacionalne države** je v tem programu bližje internacionalizmu kot klasičnemu nacionalizmu. Saj se kljub večkratni omembi samostojne Hrvaške kot zgodovinske pridobitve le-ta zmeraj omenja v mednarodnem kontekstu. Tako se npr. v poglavju o Hrvaški kot mednarodnem faktorju s pomenljivim podnaslovom *Republika Hrvaška – suverenost in odgovornost* zmeraj omenja njena vpetost v mednarodno skupnost, bodisi kot faktor pri vprašanjih mednarodne varnosti, članstva v OZN, članstva v mednarodni skupnosti na splošno ali pri ustvarjanju evropske socialdemokracije.

Pod naslovom *Človek – začetna in končna točka* se dotikajo **vloge posameznika v družbi**. In sicer menijo, da človek »kot družbeno bitje razume, da je sta njegov napredek in varnost odvisna od napredka in varnosti drugih in da polnost svoje osebnosti lahko razvije samo v skupnosti z drugimi«.

5. Politično-programska deklaracija 9. konvencije SDP *Naš put socialdemokracije* (2004), deklaracija 8. konvencije SDP (2000), volilni program SDP (2003) in resolucija o EU

V teh programskih dokumentih SDP je možno najti težnje po reformi javne uprave v smislu poenostavljanja, večanja transparentnosti itd. kot tudi poudarjanja vloge države

pri zagotavljanju stanovanj, ni pa bolj jasno izraženih stališč glede **krčenja države**. SDP v svoji deklaraciji 9. konvencije bolj dosledno sledi neoliberalnim načelom glede **reforme šolstva**, kar se kaže v zahtevah po: »spremembi učnih načrtov od faktografskega znanja k znanju večje transferne vrednosti« in »povečanju vloge zasebnega sektorja v izobraževanju«. V predhodni deklaraciji 8. konvencije je še omenjena težnja po »povečanju vlaganja v človeški kapital, izobraževanje, znanost in kulturo ...«, v volilnem programu iz leta 2003 pa je celo poglavje z naslovom »Znanje vsem«. To bi lahko povezali s strankinim premikom proti sredini v teh letih.

SDP v deklaraciji 8. konvencije »sprejema izzive sprememb od dediščine državnega intervencionizma proti svobodnemu podjetništvu in mednarodni konkurenčnosti«, kar izraža naklonjenost večji **vlogi trga**.

V SDP posvečajo en odstavek deklaracije 8. konvencije zaščiti oz. **odnosu do okolja**, v katerem se zavzemajo »za dvig kakovosti življenja in pravico do čistega okolja«, podobno v deklaraciji 9. konvencije, kjer se pod enim naslovom zavzemajo za zaščito okolja in kulturne dediščine.

Iz deklaracije 9. konvencije SDP so razvidni le poudarjanje proevropske usmeritve Hrvaške in zahteve po zaščiti pravic manjšin. Tudi iz volilnega programa in deklaracije 8. konvencije je možno razbrati bolj politične socialdemokratske vrednote in manj nacionalne, kar kaže, da so dajali pisci deklaracije v luči odnosa do nacionalne države večji poudarek internacionalnim vprašanjem.

V deklaraciji 9. konvencije SDP sicer ni eksplicitno omenjenega odnosa **posameznik - skupnost**, vendar je v drugem poglavju mogoče najti zavzemanje za politiko tretje poti, katere pomemben element je, kot že povedano, novi individualizem.

6. Nova snaga – Izbori 2007: Programske osnove SDP-a

Krčenju države se posvečajo v poglavju o pravosodju in državni upravi, kjer med drugim med cilje zapišejo delegiranje in privatizacijo posameznih javnih služb zaradi večje učinkovitosti in boljšega financiranja.

O odnosu do **vloge trga** je zgovoren odstavek iz poglavja o gospodarski politiki, ki pravi: »Če obstajajo interesi, da se privatizira kmetijsko zemljišče v državni lasti, čemur nasprotujemo, potem obstajajo tudi interesi, da država ohrani to zemljišče v javni lasti, za kar se zavzemamo.« Tudi v tem programskem dokumentu se v poglavju o delavskih pravicah pojavlja geslo: »Mi smo za tržno ekonomijo, ampak nismo za tržno družbo.« Večkrat tudi omenjajo solidarnost in socialno obzirno vlado.

Reformi šolstva je posvečeno celotno poglavje, v katerem se zavzemajo za večje državne investicije v šolstvo in dvigovanje splošne izobrazbene ravni prebivalstva, kar predstavlja odmik od prejšnjega programskega dokumenta, v katerem se eksplicitno zavzemajo za bolj privatizirano šolstvo.

Iz teksta je razvidno, da dajejo v **odnosu posameznika do družbe** prednost skupnemu dobremu. Glede **odnosa do nacionalne države** se namenja spet več pozornosti mednarodnemu sodelovanju Hrvaške. Niti eno poglavje pa ni namenjeno **odnosu do okolja**.

6.1.2. ANALIZA PROGRAMOV SD

1. Za evropsko kakovost življenja – Dokumenti 11. kongresa ZKS (iz leta 1990)

Glede **odnosa do krčenja države** se zavzemajo v poglavju o temeljnih ciljih in vrednotah za moderno in demokratično državo, ki bo med drugim tudi varčna, strokovna in javno nadzorovana. V šestem poglavju, v odstavku, kjer se zavzemajo za omejevanje pristojnosti občin, med drugim pravijo, da bosta »trg in njegovo delovanje odpravila potrebo po posebnih oblastnih pristojnostih občine ...«.

Glede **odnosa do vloge trga** v tretjem poglavju pravijo, da »Jugoslavija lahko postane sodobna in učinkovita zvezna država v tržnem gospodarstvu le, če jo razlastimo vseh tistih pooblastil, na podlagi katerih lahko danes posega v družbeno reprodukcijo, nadomešča delovanje tržnih zakonitosti in ekonomske logike ...«. V četrtem poglavju se zavzemajo za priznavanje trga in sodobne vloge države. Nadalje se zavzemajo za to, »da bi v federaciji oblikovali takšen gospodarski sistem, ki bo vsestransko sprostil

trg, zavaroval enakopravnost gospodarskih subjektov in spodbujal hitrejše vključevanje v mednarodno delitev dela«, in dodajajo, da se zavedajo, da bo tržne razmere prej ali slej določal svetovni trg. V naslednji točki pa so celo kritični do administrativnega vpletanja v delovanje podjetij. Zelo kritični so tudi do inflacije, za katero pravijo, da je življenje z njo nevzdržno (kar je tudi značilnost klasične ekonomske teorije v nasprotju s keynesiansko, ki je do inflacije prizanesljivejša).

Glede **izobraževanja** se zavzemajo za dvig izobraženega dela prebivalstva, vendar tudi opozarjajo, da »bodo naraščale izobraževalne potrebe, povezane z uporabo sodobnih dosežkov in tehnologij, kar na široko odpira potrebo po tržni in zasebni ponudbi izobraževalnih storitev, organiziranih na podjetniški podlagi«.

Veliko pozornost v temu programu pa namenjajo predvsem **odnosu do okolja**. »Zelena Slovenija« je kot ideal predstavljena že v poglavju o temeljnih ciljih in vrednotah. Nadalje namenjajo tej temi celotno peto poglavje programa, v katerem so zelo kritični do dotodanjih razvojnih modelov, ki naj bi vodili v uničenje okolja.

Čeprav je program večinoma napisan v kontekstu članstva v jugoslovanski federaciji, je mestoma možno zaslediti močno poudarjanje slovenskih **nacionalnih interesov**. Predvsem je to vidno v tretjem poglavju z naslovom *Jugoslavija - skupni interesi, ne prisila*, v katerem se v celoti posvečajo preureditvi dotodanjih odnosov v federaciji in zahtevajo tudi podrejenost federalne ustave republiški.

Vprašanja **odnosa posameznika do družbe** se dotaknejo v sedmem poglavju, ki govori o socialni politiki. Tukaj je celo opazno neoliberalno geslo »Vsakdo je najprej odgovoren sam zase«, vendar je v nadaljevanju podanih mnogo mehanizmov državne intervencije za izboljševanje socialnega stanja državljanov in je vseeno dan večji poudarek skupnemu dobremu kot neoliberalnemu pojmovanju pravičnosti.

2. Politična deklaracija novogoriškega kongresa SDP (Stranka demokratične prenove) (iz leta 1990)

O **krčenju državne administracije** v tem, sicer precej bolj skopem programskem dokumentu, ni govora. Se pa zato dotikajo vseh drugih točk primerjave. Tako se glede

vloge trga npr. v drugem poglavju zavzemajo za tržno gospodarstvo in hkrati dodajajo, da »tržni mehanizem ne more nadomestiti države v načrtovanju politike ekonomskega razvoja«. Glede **šolstva** le povzemajo staro prosocialno vizijo o zagotavljanju izobrazbe čim večjemu deležu prebivalstva. Velik poudarek je spet na vprašanju **odnosa do okolja**. V ta namen je celo priložena Deklaracija o ekološki politiki SDP. Prav tako se dosti ukvarjajo z **odnosom do nacionalne države** in poudarjajo pomen ustave, vendar sedaj v kontekstu konfederacije. Z **odnosom posameznika do družbe** se tudi v tem programskem dokumentu ne ukvarjajo eksplicitno, vendar je iz kopice prosocialnih politik mogoče sklepati, da ima spet prednost skupno dobro.

3. Programska izhodišča postojnske konference (iz leta 1992)

Pri tem dokumentu gre le za zelo kratko povzemanje temeljnih izhodišč za pripravo novega programa, ki pa se večinoma skladajo s stališči prejšnjih programskih dokumentov.

4. Volilni program 1992 - **Združena lista** - Delavska stranka, Demokratska stranka upokojencev, Socialdemokratska unija, Socialdemokratska prenova Slovenije⁵

Gre za splošno zavzemanje za blaginjo, enakopravnost, zaščito manjšin, čisto okolje. Program je zelo kratek, presenečata pa predvsem dva stavka, ki spominjata na (demo)krščansko retoriko. In sicer stavka: »Ob tem priznavamo, da je ena največjih civilizacijskih iznajdb Kristusovo odpuščanje, kajti nasilje se lahko stopnjuje le v nasilje, nikoli v ustvarjalni in osrečujoči mir« in »Našim vnukom moramo ohraniti

⁵ Slovenska socialdemokratska stranka je stopila v današnjo obliko pred volitvami 1992 z združitvijo SDP Slovenije (Socialdemokratska prenova Slovenije), SDU (Socialdemokratska unija), Delavske zveze Slovenije in Desusa (demokratska stranka upokojencev Slovenije), ki so na potem na volitvah nastopile pod skupnim imenom Združena lista. Po volitvah so tri od teh (SDP, SDU, DZS) oblikovale novo stranko. V začetku je imela izrazito klasični socialdemokratski predznak, kar se je pokazalo tudi pri izstopu iz vlade leta 1996 zaradi nesoglasij z LDS glede politike upokojevanja; z izvolitvijo Boruta Pahorja za predsednika stranke 1997 pa je prevzela politiko tretje poti (Pikalo 2000: 207–208).

'zeleni raj pod Triglavom'.« Iz uporabe takšne retorike bi bilo mogoče sklepati o **odnosu SD(ZL) do nacionalne države** (drugi stavek tudi na odnos do okolja), ki je bil v tistem času verjetno zaradi razmer po osamosvojitvi usmerjen bolj navznoter oz. proti klasičnemu nacionalizmu kot pa proti internacionalizmu

5. Program 1993

Tudi v tem primeru gre za zelo reven programski dokument, iz katerega ni mogoče razbrati strankinih opredelitev do vseh specifičnih vprašanj. Gre bolj za kratke povzetke prejšnjih programskih izhodišč.

6. Za Slovenijo. Za socialdemokratsko Slovenijo (iz leta 1995)

Gre za prvi komplet socialdemokratski program po programu *Za evropsko kakovost življenja* iz leta 1990, ki pa vseeno ne daje dosti oprijemljivih dejstev za raziskovanje. O **odnosu do krčenja države** bi lahko sklepali samo iz gesla v uvodu - *Slovenija prijazne, učinkovite in poceni državne uprave*, če predvidevamo, da pomeni poceni državna uprava tudi zmanjšanje obsega le-te in posledično namenjanje manj sredstev v ta namen.

Predvsem glede **vloge trga** je zanimiv odstavek, ki pravi, da je »načrtna, stalna in dovolj velika državna pomoč najbolj konkurenčnim podjetjem in izvoznikom nujna za enakopravno vključitev Slovenije v svetovno ekonomijo«, kar je očitno nasprotovanje neoliberalnemu videnju vloge države v gospodarstvu. Še bolj negativen odnos do vloge trga je možno razbrati iz stavka: »Kapitalizem bi brez hkratnega uresničevanja socialne demokracije družbo in naravo zapeljal v barbarstvo in uničenje« ter iz stavka: »S solidarnostjo se uresničuje in krepi srčno razmerje med ljudmi in s tem spodjeda ljudomrznost kapitalizma in hladnost tržne družbe.« Na drugi strani pa je v uvodu odstavek: »Osnova je tržno gospodarstvo v razmerah partnerstva med delom in kapitalom; v tržno gospodarstvo posega država samo zaradi morebitnega pospeševanja kakovostnega razvoja, stabilizacije gospodarskih gibanj in socialne varnosti ter varstva okolja.« To pa spet kaže na pozitivno gledanje na vlogo trga, in sicer z nekaterimi socialnimi korektivi. Zanimivo je tudi, da omenjajo obdobje boja proti liberalnemu kapitalizmu kot eno najpomembnejših v slovenskem

socialdemokratskem gibanju. V poglavju z naslovom »*Delu čast in oblast*« pa se obširneje zavzemajo za pravice delavcev.

Kot socialdemokrasko Slovenijo v uvodu omenjajo »Slovenijo z ugledom ekološko ozaveščene dežele«. V četrtem poglavju so proti ekološko sporni industriji. Drugje v programu se **odnosu do okolja** podrobneje ne posvečajo. Odstavek »Slovenija brezplačnega šolstva in osnovnega zdravstva«, ki je prav tako v uvodu, pa daje slutiti, da niso preveč naklonjeni »neoliberalni« **šolski reformi**.

Kar se tiče **odnosa do nacionalne države**, je vredno omeniti, da se prvič v programu ukvarjajo s prihodnostjo EU, velik pomen pripisujejo OZN in se na več mestih zavzemajo za reševanje globalnih problemov preko nacionalnih meja in za odpravo meja. Glede **odnosa posameznika do družbe** je dokaj zavajajoč naslov poglavja *Družbo gradimo na posamezniku*, kjer je bolj opisano, kako se posameznik samouresničuje kot integralen del družbe in ne kot ločen od nje.

7. Slovenija v vrhu sveta (iz leta 2006)

Socialni demokrati v svojem najnovem programu *Slovenija v vrhu sveta* namenjajo veliko pozornost ravno odnosu do neoliberalizma, saj mu namenjajo celotno drugo poglavje programa z naslovom *Svet se je od leta 1990 radikalno spremenil*. V tem poglavju se tudi dotikajo odnosa do **vloge države**, in sicer pravijo, »da bi posameznik v postmaterialnih družbah globaliziranega sveta lahko postal ustvarjalen, ne potrebuje države kot nujnega zla, temveč kot navdihujočo državo, ki mu bo zagotavljala pogoje za vsestransko usmerjenost«. Nadalje pravijo: »Naloga nacionalne države je skrb, da državljani vstopajo v razmerja z drugimi dejavniki na svetovnem trgu po načelu pravičnosti in da vzpostavi mehanizme, ki bodo zagotavljali investiranje dobička v kakovost življenja državljanov Slovenije«. V drugem poglavju so kritični do »neoliberalne strategije nevmešavanja države in javne sfere v zasebno kopičenje bogastva ...«. Sporočilo iz programa je dvoumno, saj je medtem, ko je iz prve izjave možno razbrati subtilno sprejemanje vloge države v neoliberalnem smislu, iz drugih dveh spet možno razbrati pomen redistributivne vloge države. Nič od tega se neposredno ne nanaša na obseg države, temveč skoraj bolj na odnos do vloge trga, vendar je iz odnosa možno sklepati, ali bi potrebovala država za take dejavnosti več

ali manj administracije. Tehnico na stran negativnega **odnosa do krčenja države** prevesi odstavek v petem poglavju, kjer se zavzemajo za »... močan, visoko usposobljen javni sektor s široko dostopnostjo do šolanja, zdravstvenega varstva in pokojnin, trajnostni razvoj in socialno tržno gospodarstvo«. Prav tako v petem poglavju z naslovom *Naprej* spet vidimo poudarjanje starega socialdemokratskega koncepta države v stavku: »Država mora imeti v rokah mehanizme za korektive nepravičnosti in neenakosti, za vzpostavljanje varnosti in za usmerjanje razvoja.«

Socialni demokrati so glede **odnosa do šolske reforme**, prav tako v drugem poglavju programa, kritični do »privatiziranega znanja, ki se lahko širi samo z množico zasebnih univerz«, in poudarjajo, da je treba »ohraniti javno šolstvo« ter da želijo »dostopnost do znanja še naprej graditi na znanju kot javnem dobrem, ki mora biti dostopno vsem, vendar s posameznikovo poudarjeno osebno odgovornostjo za pridobljeno znanje«. Vendar kritično ostrino izgubljajo v petem poglavju, kjer trdijo, da je »privatno šolstvo dobrodošla dopolnitev javnega, zato vsako vlaganje privatnega sektorja v šolstvo pozdravljamo«, in v nadaljevanju celo hvalijo model, kjer so »številna podjetja razvila svoje šole, v katerih izobražujejo in usposablajo svoje delavce za ustrezne naloge in dela«, torej model, ki je namenjen izključno zadovoljevanju potreb trga.

V drugem poglavju programa so Socialni demokrati zelo kritični do **vloge trga**, in sicer pravijo: »Neoliberalizem med tako nastale posameznike vriva trg kot edini kriterij razmerja in hkrati edini mehanizem, prek katerega je dovoljeno vzpostavljati vezi med ljudmi. To ljudomrzno filozofijo odklanjamo.« V poglavju o temeljnih vrednotah pravijo, »da je treba z vsemi mehanizmi izravnati politične in družbene razlike, ki nastajajo zaradi načela tržne delitve dobrin v družbi in zaradi monopolov politične moči«. So tudi proti težnji neoliberalnih gospodarskih programov, da bi iz pragmatičnih razlogov ustvarjali večje razlike med ljudmi.

Odnos do okolja je razviden iz četrtega poglavja programa SD, kjer piše, da je sožitje z naravo ena temeljnih vrednot Socialnih demokratov, ki vidijo dolžnost naše generacije v tem »... da prepustimo vnukom boljši svet, kot smo ga prejeli v uporabo od svojih dedov«. Poudarjajo tudi trajnostno upravljanje naravnih virov in ohranjanje naravne raznolikosti ter tudi ekološko pridelavo v kmetijstvu.

Socialni demokrati v petem poglavju programa poudarjajo patriotizem kot

eno od pomembnih čustev, ki gradi pripadnost skupnega in omogoča boj proti ksenofobiji in nacionalizmu. Je ljubezen do svojega in ne sovraštvo do tujega. Močna pripadnost narodu in naciji, močne vezi na tej osnovi so dobra garancija za ponosno vstopanje v relacije s pripadniki drugih ras, narodov, etnij v Sloveniji in v svetu. Izgradnja zdravega patriotizma je nujna podstat za vse druge oblike državljske zavesti. Spoštovanje in ljubezen do lastne domovine je najboljše izhodišče za spoštovanje drugih skupnosti in kultur ter njihovih pripadnikov, posebej tistih, ki svoj nov dom oblikujejo pri nas.

Zgoraj navedeni citat je zelo zanimiv, saj kaže, da gre v tem primeru odnosa do **nacionalne države** bolj za koncept tradicionalnega nacionalizma, skladnega z neoliberalizmom, in manj za internacionalizem ali koncept kozmopolitskega naroda tretje poti. To je še posebno razvidno iz uporabe emocionalnih vložkov, kot je »ljubezen do lastne domovine«.

Socialni demokrati glede vloge posameznika v skupnosti v drugem poglavju svojega programa ocenjujejo individualizacijo kot pozitiven proces. Hkrati v istem odstavku predvidevajo vrsto ukrepov, ki ne bodo vodili v osamitev posameznika, ampak ga bodo usposobili za njegovo življenje v skupnosti z občutkom za sočloveka in za skupnost. V četrtem poglavju Socialni demokrati zavračajo »posesivni individualizem, na katerem temelji neoliberalna revolucija«.

8. Slovenija danes – Ocena stanja (gre za podlago za alternativni vladni program, ki ga nameravajo Socialni demokrati predložiti pred državnozbornimi volitvami 2008)

Največji poudarek je dan **odnosu do okolja**, ki mu je namenjeno celotno poglavje, kjer se podrobno ukvarjajo s posameznimi aspekti vprašanja varstva okolja. Manj pozornosti namenjajo **vlogi trga**, saj se bolj posvečajo kritiki vladnih ekonomskih politik, bi se pa iz teksta dalo slutiti, da so bolj naklonjeni državnim intervencijam. Prav tako ni nikjer neposredno omenjeno vprašanje **krčenja države**, vendar je tudi mogoče

sklepati, da so nenaklonjeni krčenju državnih pristojnosti. Glede **odnosa do nacionalne države** se bolj posvečajo delovanju Slovenije v mednarodnih odnosih.

Šolstvu in delno tudi vprašanju **reforme šolstva** v raziskovanem smislu je namenjeno celotno poglavje tega programskega dokumenta. V njem so kritični do pospešene privatizacije šolstva in pohvalni do visokega deleža BDP (šest odstotkov), ki se bo sedaj namenjal iz javnih financ za izobraževanje, in do širokih študentskih socialnih pravic. Načelno podpirajo razvoj zasebnega šolstva, vendar ne na račun javnih sredstev.

Odnos do **vloge posameznika v družbi** je možno razbrati iz odstavka v uvodu: »Družba, v kateri bo vsakdo dobil priložnosti in možnosti, a bo hkrati moral prevzeti tudi svoj del odgovornosti za skupno in osebno dobro.« Ker je programski dokument neke vrste nadgradnja prejšnjega programa (in osnova za alternativni vladni program), je razumljivo, da ostajajo pri pozitivnem pojmovanju individualizacije.

6.2 PRIMERJAVA

Glede analize programov je bila več kot dobrodošla podobna časovna »pot« obeh strank, saj so bili programi iz časovne analize obeh strank izdani v približno istih letih pa tudi združitve sorodnih strank v današnji SD in SDP so potekale ob približno istem času. Problem se je pokazal predvsem pri neproporcionalno razdeljeni pozornosti, izkazani tematikam šestih točk raziskovanja. Tako v nekaterih analiziranih programskih dokumentih (tudi zaradi njihove obsežnosti) nekatere sploh niso omenjene oz. jim je kvečjemu naklonjen en stavek ali odstavek, iz katerega je treba delati sklepe. Spet v drugih nekaterim raziskovanim tematikam posvečajo toliko pozornosti, da bi bilo nesmiselno vse povzemati, zato sem se odločil samo za nekatere »reprezentativne« citate. Ravno količina pozornosti, ki jo raziskovani stranki namenjata posamezni tematiki v določenih programskih dokumentih, pa je tudi indikator pomembnosti teh tematik znotraj stranke v določenem obdobju.

Primerjava programskih dokumentov obeh strank, ki so bili napisani v približno istem obdobju, pokaže zanimive stvari. Programa obeh strank iz leta 1990 sta si podobna v tem, da sta v primerjavi s poznejšimi oz. vmesnimi (do 1995/96) relativno obsežna.

Čeprav je med dokumentoma dosti podobnosti, se v dokumentu SDP (SKH-SDP) še ukvarjajo s »tranzicijskimi« vprašanji (pravna država, distanciranje od komunizma, vpeljevanje tržnega gospodarstva itd.), medtem ko gre pri SD (ZKS) za tiste čase zelo napredno napisan dokument, za katerega je mogoče reči, da je po vsebini bližje temu, kar se danes pojmuje kot »tretja pot«, kot večina kasnejših programov SD. Na drugi strani pa se zdi Politična deklaracija novogoriškega kongresa SDP (prav tako iz leta 1990) bolj prosocialno usmerjena kakor program SDSH iz leta 1991.

Ker so bili ti programski dokumenti bolj splošne narave in zelo kratki ter so samo povzemali prejšnja programska izhodišča (SD '92, '93, SDP '94), je naslednja točka primerjave ob sprejetju novih programov (SD '95, SDP '96). Zanimivo je, da sta oba programa izrazito antitržno naravnana in se zavzemata za večjo vlogo države, poudarjata pomen posameznika kot dela skupnosti, ekološka vprašanja, evropske integracije, solidarnost, strpnost in se zdita bolj klasično socialdemokratska.

Iz primerjave programskih dokumentov iz let 2004 (SDP) in 2006 (SD) je mogoče ugotoviti, da se **krčenju države** direktno ne posvečata, je pa iz pojmovanja vloge države razvidno, da se zavzemata za aktivno vlogo države, kar verjetno ne predvideva krčenja administracije. Do **šolske reforme** imata kljub temu, da se pri SD zavzemajo za javno šolstvo, podoben pogled, naklonjen privatizaciji šolstva in vlogi šolstva kot zagotavljanju potreb trga. Glede **vloge trga** oz. neoliberalnemu pojmovanju le-tega v programu SD zelo nasprotujejo, medtem ko se v programskih dokumentih SDP le distancirajo od antitržne dediščine. **Odnosu do okolja** se posvečata obe stranki, pri čemer pri SD širše in bolj »udarno«. Glede vprašanja **nacionalne države** se v programih med strankama spet pokažejo razlike, saj se najde v programu SD zelo čustven, patriotsko obarvan tekst, ki je značilen bolj za stranke krščansko desne provenience; medtem ko pri SDP bolj omenjajo internacionalne socialdemokratske vrednote. V obeh strankah so naklonjeni individualizaciji kot procesu, ki na novo definira **vlogo posameznika v družbi**, s tem da so pri SD kritični do neoliberalnega pojmovanja individualizacije.

V najnovejših programskih dokumentih iz leta 2007, pri čemer predstavlja tisti pri SD komaj osnovo za dokončni program, se pri obeh raziskovanih strankah **odnosu do krčenja države** bistveno ne posvečajo, do **vloge trga** imata obe stranki zadržke, do

šolske reforme v raziskovanem smislu sta kritični. **Odnos do okolja** je pomemben pri SD, pri SDP pa se mu v tem programskem dokumentu ne posvečajo. Sicer je res, da so izdali poleg analiziranega dokumenta še program njihovih politik do okolja, kjer pa je razviden pozitiven odnos do okolja, predvsem kot primerjava z domnevno neprimernimi HDZ-jevskimi okoljskimi politikami. Glede **odnosa do nacionalne države** se stranki bolj posvečata delovanju držav v mednarodnih povezavah, glede **vloge posameznika** v družbi pa gre razbrati iz programa SDP poudarjanje pomena skupnosti, pri SD pa nekako ostajajo orientirani proti individualizmu.

Spreminjanje stališč v raziskovanih odnosih v programskih dokumentih skozi čas ponazarjam v spodnji tabeli, čeprav ni zmeraj čisto jasno, za kaj se pri raziskovanih strankah v programskih dokumentih zavzemajo. Za označitev odnosa do tematik, izbranih glede na šest točk raziskovanja, sem v tabeli največkrat uporabil izraza pozitiven in negativen. Pri odnosu do krčenja države pozitiven pomeni, da se v programu stranke bolj nagibajo h krčenju državne administracije oz. k prenašanju nekaterih pristojnosti javne uprave na zasebne subjekte, negativen pa, da temu niso naklonjeni. Pri odnosu do vloge trga pozitiven pomeni, da so v programu bolj naklonjeni umiku države iz gospodarstva in namenjanju večje vloge trgu, negativen pa pomeni obratno. Glede odnosa do šolske reforme pozitiven pomeni, da se v programu nagibajo k šolski reformi, ki v skladu z neoliberalnimi pogledi stremi k vlogi šolstva v proizvodnji za trg relevantnih kadrov, in negativen, da se v programu nagibajo k ohranitvi klasične vloge javnega šolstva. Pri odnosu do okolja pozitiven pomeni, da se v programu posvečajo okoljski problematiki in da ne dajejo prednosti politikam, ki bi pomenile degradacijo okolja, negativen pa bi pomenil, da počnejo ravno to. Pri odnosu do nacionalne države pomeni izraz klasični nacionalizem, da se v programu stranka bolj nagiba k poudarjanju vrednot, zgodovine in prihodnosti lastnega naroda, pri čemer uporablja tudi razne sentimentalne izraze, in internacionalizem, ko se v programu bolj posvečajo vpetosti države v razne mednarodne povezave in ko je program napisan bolj v odnosu do mednarodnih strankarskih internacional in sorodnih politik kot pa v odnosu do narodnega vprašanja. Glede vloge posameznika v družbi pomeni izraz skupnost, da se možnosti za uresničevanje posameznikovih potencialov pojmujejo predvsem znotraj skupnosti, izraz individualizem pa pomeni, da se teh možnosti v programu dotikajo brez povezave s skupnostjo, kar je v skladu z neoliberalnim pojmovanjem individualizma.

Ko se iz napisanega ni dalo sklepati o odnosu stranke do zadeve, sem to označil z ?, če pa programski dokument stvari ni neposredno posvečal pozornosti, pa z 0.

Tabela 6.1: Primerjava programov

	SD				SDP			
	1990/91	1995/96	2006	2007	1990/91	1995/96	2004	2007
Odnos do krčenja države	ZKS ⁶ -pozitiven SDP -?	pozitiven	negativen	0	0	pozitiven	0	0
Odnos do vloge trga	ZKS - pozitiven SDP - negativen	negativen	negativen	negativen	negativen	negativen	?	negativen
Odnos do šolske reforme	ZKS -pozitiven SDP - negativen	negativen	pozitiven	negativen	0	?	pozitiven	negativen
Odnos do okolja	ZKS -pozitiven SDP - pozitiven	pozitiven	pozitiven	pozitiven	pozitiven	pozitiven	pozitiven	0
Odnos do nacionalne države	ZKS - klasični SDP - internacionalizem	internacionalizem	klasični nacionalizem	internacionalizem	internacionalizem	internacionalizem	internacionalizem	internacionalizem
Odnos do vloge posameznika v družbi	ZKS - skupnost SDP - skupnost	skupnost	individualizem	individualizem	skupnost	skupnost	individualizem	skupnost

Iz pregleda stališč je razvidno, da imata v večini primerov (kjer je možna primerjava) stranki podobna stališča, torej se programske alternative, ki jih stranki ponujata neoliberalnim programom, skozi čas bistveno ne razlikujejo. Če bi po obdobjih primerjave povzel, katerim politikam (klasična socialdemokracija - tretja pot) sta stranki bližje v določenem obdobju (čeprav to lahko naredim le z zadržkom, saj gre, kot že povedano, največkrat za prepletanje vseh možnih usmeritev), je nekako vidno,

⁶ Ker sta bila v kratkem obdobju izdana dva programska dokumenta: Za evropsko kakovost življenja – Dokumenti 11. kongresa ZKS (1990) in Politična deklaracija novogoriškega kongresa SDP (1990) sem vključil oba.

da se v prvem obdobju primerjave⁷ (1990–1991) stranki bolj nagibata oz. sta prizanesljivejši do neoliberalnih politik, kar bi lahko pripisali poskusu distanciranja obeh strank od komunistične preteklosti. V drugem obdobju primerjave (1995–1996) gre za bolj kritična programa na obeh straneh, ki sta bližje klasični socialni demokraciji. To bi si lahko razlagali kot vrnitev na osnovna stališča strank, ki sta našli novo nišo v ponujanju alternativ tranzicijskim posledicam (bogatenje posameznikov, privatizacija) in ki sta se v tem času legitimirali v očeh volivcev kot stranki, ki sprejemata demokratična pravila igre, ne glede na to, da izhajata iz totalitarnih organizacij. V točki primerjave (2004–2006) pa bi raziskovani stranki kljub vsemu že zaradi poudarjanja individualizma in le pogojnega nasprotovanja nekaterim neoliberalnim politikam v obeh programih postavil bližje tretji poti, kar bi lahko pripisali pragmatičnosti obeh strank, ki sta jo pred sprejetjem teh programov pridobili s sodelovanjem v koalicijskih vladah (SD 2000–2004, SDP 2000–2003). V zadnjih programskih dokumentih (2007) pa se spet zdi, da se stranki odmikata od neoliberalnih politik.

Odnosa do **krčenja države** se iz raziskovanih programskih dokumentov največkrat sploh ne da razbrati, kar gre verjetno pripisati dejstvu, da gre v tem primeru za konkretne politike oz. način organizacije administrativnega aparata države, programski dokumenti pa so presplošni, da bi kaj takega vsebovali. Kljub nekaterim pozitivnim omembam tržnega gospodarstva, predvsem v začetku devetdesetih, je bil odnos do **vloge trga** vseskozi bolj negativen kot pozitiven. **Odnos do šolske** reforme je prav tako tematika, ki ji je namenjeno najmanj pozornosti, se pa odnos skozi čas spreminja. **Odnos do nacionalne države** se vseskozi giblje v okvirih internacionalizma in klasičnega nacionalizma, nikoli pa se ne približa kozmopolitizmu. Odnos do **vloge posameznika v družbi** je večino raziskovanega obdobja na strani večje vloge skupnosti, razen v zadnjih sprejetih programih, ko je dan večji poudarek individualizmu. **Odnos do okolja** je v vseh programih pozitiven oz. stranki neposredno ne dajeta prednosti kakršnimkoli politikam, ki bi šle na račun varovanja okolja.

⁷Če tukaj bolj upoštevam program Za evropsko kakovost življenja – Dokumenti 11. kongresa ZKS (1990) kot Politično deklaracija novogoriškega kongresa SDP (1990). Prvi je tudi zgodovinsko gledano relevantnejši.

Če primerjamo količino pozornosti, ki jo posamezna stranka namenja kateri od raziskovanih tematik skozi čas po posameznih obdobjih primerjave, vidimo, da namenjajo pri SD v programu iz leta 1990 največ pozornosti odnosu od okolja, odnosu do vloge trga in odnosu do nacionalne države, saj ima vsaka od teh tematik poglavje, namenjeno le njej, pa tudi v drugih poglavjih so odstavki, ki se nanašajo na te tematike. Manj pozornosti je namenjeno šolski reformi. Šolstvu je sicer prav tako namenjeno eno poglavje, vendar se mu tam le malo posvečajo iz nam zanimive perspektive. Najmanj pozornosti pa je namenjeno odnosu do krčenja države in odnosu do vloge posameznika v skupnosti. V programu iz leta 1995 posvečajo daleč največ pozornosti vlogi trga, medtem ko se vseh drugih tematik dotikajo le delno. Presenetljivo malo pozornosti je posvečeno odnosu do okolja. V programu iz leta 2006 je količina pozornosti še najbolj enakomerno porazdeljena med posameznimi tematikami, s tem da vseeno malo več odnosu do vloge trga. V dokumentu, ki predstavlja osnovo za alternativni vladni program iz leta 2007, se namenja največ pozornosti med raziskovanimi tematikami odnosu do okolja in izobraževanju (znotraj tega tudi šolski reformi v raziskovanem smislu). Drugim raziskovanim tematikam je namenjeno manj pozornosti oz. jih je mogoče razbrati le iz konteksta.

Gledano nazaj torej ohranja odnos do vloge trga po količini pozornosti prvo mesto med raziskovanimi tematikami pri vseh raziskovanih programskih dokumentih SD, razen v zadnjem. V programu iz leta 1995 je vidno zmanjševanje količine pozornosti drugim tematikam, ki pa se spet poveča z naslednjim programskim dokumentom. V zadnjem programskem dokumentu iz leta 2007 pa je poudarjeno vprašanje varstva okolja.

Kot že rečeno, ponuja zmanjševanje oz. povečevanje pozornosti v programskih dokumentih skozi čas izhodišča za razne sklepe. Lahko bi npr. sklepali, da je bil program iz leta 1995 tako oblikovan zaradi prvih negativnih znakov privatizacije in je stranka v tistem času to videla kot ustrezno nišo ali pa glede vseh drugih tematik v tistem času ni bilo širšega konsenza znotraj vodstva stranke. Zadnji obravnavani dokument pa gre razumeti predvsem v navezavi in dopolnjevanju s predhodnim.

Pri SDP primerjava količine pozornosti, namenjene raziskovanim tematikam, skozi čas pokaže, da se v programu SDP (SKH) iz leta 1990 največ pozornosti namenja

vprašanju nacionalne države oz. njenega delovanja znotraj SFRJ, tematike glede vloge trga, odnos posameznik - družba in odnos do okolja so približno enakomerno obravnavani (ker je programski dokument relativno skop, pomeni, da so nekajkrat omenjene). Šolski reformi in krčenju države pa ne posvečajo nobene pozornosti. Tudi program SDSH ni preveč obsežen in je bolj splošne narave. Lahko bi rekli, da je količina pozornosti raziskovanim tematikam enakomerno porazdeljena, s tem da se tudi tu ne dotikajo vprašanja krčenja države. V programu iz leta 1996 je največ pozornosti namenjeno odnosu do okolja in šolske reforme, katerima sta namenjeni posamezni poglavji, čeprav se šolske reforme ne dotikajo v povsem za raziskovanje zanimivem smislu. Drugim tematikam je namenjeno približno enako pozornosti. V programskih dokumentih iz let 2000, 2003 in 2004, ki so predstavljali pred sprejetjem zadnjega programskega dokumenta SDP programsko osnovo stranke, je več pozornosti posredno namenjeno odnosu do vloge trga in šolske reforme, drugim manj, presenetljivo malo pozornosti pa je posvečeno odnosu do okolja. V programskih osnovah iz leta 2007 je spet največ pozornosti namenjeno vlogi trga in šolski reformi, manj krčenju države, odnosa do vloge posameznika v družbi in do nacionalne države sta podana le posredno, odnosu do okolja pa se sploh ne posvečajo.

Primerjalno skozi čas je v večini programskih dokumentov največ pozornosti namenjeno vlogi trga, medtem ko so druge tematike bolj ali manj enakomerno obravnavane. Izstopa le program iz leta 1996, kjer je več pozornosti namenjeno odnosu do okolja in šolski reformi, medtem ko je v programski osnovi iz leta 2007 problematika odnosa do okolja popolnoma izpuščena.

Variiranje v količini pozornosti, ki se namenja določeni tematiki, po Vujićevem ni toliko problem konsenza v stranki kot tega, da stranka nima aparata, ki bi lahko na kompetenten način obdelal vsa vprašanja (glej prilogo D).

6.3 STRANKI IN TRETJA POT

Težje (če sploh mogoče) pa je iz teksta nedvoumno določiti, ali sta raziskovani stranki bližje klasični socialdemokratski politiki ali politiki tretje poti, saj se prepletajo elementi tako enih kot drugih politik, kar poraja novo vprašanje definicije

socialdemokratske stranke kot klasične ali stranke tretje poti in ločevanja med njimi. Zato si za potrebe te naloge pomagam s sekundarnimi viri in intervjuji.

Strankin ideolog in današnji podpredsednik SD Igor Lukšič je leta 2000 zapisal: »Tretja pot je politični program sodobne in zato v svet usmerjene, vendar slovenske socialne demokracije, ki ga v našem prostoru skuša uveljaviti Združena lista socialnih demokratov ...« (Lukšič 2000: 23). V intervjuju Lukšič pravi, da znotraj SD danes ni mogoče govoriti o tretji poti, saj ta zahteva svetovljanstvo in strateški premislek kot izhodišče za poteze v notranji politiki. Na vprašanje, ali je približevanje politiki tretje poti oz. neoliberalnim politikam edina možnost za uspeh sodobnih socialdemokratskih strank, Lukšič odgovarja, da je liberalizem nujni element za posodabljanje socialdemokracije, ne pa tudi neoliberalizem, ki je poroka med liberalizmom in konservativizmom. Zanj je to pomemben detajl, ki je ključen. Lukšič se zavzema za več svobode, vendar hkrati tudi za več skupnosti, več dobrega za vse, za javno lastnino itd. Lukšič glede vodstva stranke meni, da to ni bliže niti klasični socialdemokraciji niti tretji poti. Večina je po njegovem mnenju nagnjena k rutinerstvu in preverjenim rešitvam, tako da gre za neko simbiozo elementov socialdemokracije in konservativizma (glej prilogo A).

Na isto vprašanje Lev Kreft odgovarja, da to velja samo za socialne demokracije v evropskih državah, ki jim gre dobro. Slovenija po njegovem mnenju gotovo sodi med take države, zato je ta bližina neoliberalizmu logična. Po Kreftovem mnenju je bistveni neoliberalni moment v tem, da je SD glede stabilnosti socialnega miru in stabilnosti nasploh bolj zaskrbljena od svojega volilnega telesa, ki od nje povečini še vedno pričakuje obrambo družbe blagostanja. Večini v vrhu stranke pa je jasno, da so stebri družbe blagostanja brez temeljitejših reformnih posegov trhli. Sam meni, da je ostrejša kritičnost do neoliberalizma v programu Slovenija v vrhu sveta konkurenčna postavka, namenjena ločevanju od LDS, torej bolj lokalno kot pa programsko-ideološko utemeljena (glej prilogo B).

Nasploh glede SD in tretje poti ter orientacij v vodstvu oz. članstvu stranke Kreft meni, da je že program Evropa zdaj! (za evropsko kakovost življenja) postklasični program, ni pa bila po njegovem tedaj taka tudi večinska sestava stranke. Kreft danes vidi SD kot postklasično socialdemokratsko stranko, ki ne izhaja iz nasprotja med

delom in kapitalom, in takih pogledov v stranki po njegovem skoraj ni več. Kreft trdi, da ostaja privrženost socialni družbi blagostanja, ki pa je bolj obrambna kot večinska. Po njegovem mnenju večinsko stališče predstavlja naslonitev na socialno odgovorni kapital, ki lahko hkrati zagotavlja gospodarsko uspešnost in socialno stabilnost. Tretjih poti je bilo že mnogo, pravi Kreft, in če o tretji poti govorimo danes, gre po njegovem za tretjo pot, ki ne gre niti vštric z neoliberalnim zaupanjem v samodejnost tržne in politične konkurence, ki sama po sebi zagotavlja gospodarsko uspešnost in socialno stabilnost, niti po poteh avtoritarnega kapitalizma, ki postaja v začetku enaindvajsetega stoletja vedno bolj prevladujoča globalna politika (prosta konkurenca brez demokracije, socialne stabilnosti in spoštovanja človekovih pravic). V tem smislu se strinja, da je SD na tretji poti (glej prilogo B).

Tudi hrvaška socialdemokratska stranka naj bi po nekaterih kriterijih nedvomno sodila v to skupino strank tretje poti. Milardović celo meni, da gre za tipično stranko z neoliberalno orientacijo (Milardović 2004: 147). Tretja pot kot programska orientacija SDP je tudi določena v politično-programski deklaraciji 9. konvencije SDP. To Antun Vujić v intervjuju označuje kot njihovo (SDP-jevsko) tretjo pot med bivšim komunizmom in psevdoliberalnim oz. anarhičnim kapitalizmom, ki je popolnoma antisocialen (glej prilogo D). Vendar je tamkajšnji opis tretje poti »sumljivo« podoben vsem drugim opisom (Giddensove) tretje poti.

Grdešić je do tega skeptičen, saj meni, da vodstvo SDP ni povsem gotovo, kaj je tretja pot in kaj so elementi tretje poti ter kaj klasične socialdemokracije, in ni prepričan, ali ima vodstvo SDP jasna politična stališča v smislu doktrine. Meni, da v vodstvu SDP niso ozaveščeni o tem, da spadajo v tretjo pot tudi trg, učinkovita država itd. Grdešić je mnenja, da so med vodstvom SDP tako tisti, ki se zavzemajo za politiko tretje poti, kakor tudi tisti, ki jim je bližje klasična socialdemokracija, ampak njihova politična stališča naj ne bi izhajala iz doktrin, temveč iz realnosti (glej prilogo C).

Tovrstno prilagajanje socialdemokratskih strank je po Grdešićevem mnenju danes edini možni način delovanja, ne pa tudi zagotovilo za uspeh. »Vidimo, da kadarkoli socialdemokrati v tranzicijskih državah pridejo na oblast, uvajajo to nujno reformo države, ekonomije in družbe, a so posledice takšne, da izgubijo oblast in podporo tistih, ki so razočarani nad to novo socialdemokracijo. Gotovo je to za vsako

socialdemokratsko vlado problem - kako izpeljati liberalne reforme in zadržati socialdemokratski imidž«. Po njegovem se je to zgodilo tudi Račanu, ki je zmanjšal delavske pravice in bil obsojen, da je kapitalist. Danes naj bi se vsi borili, da se te delavske pravice, ki jih je Račan zmanjšal, ohranijo (glej prilogo C).

Podobno kot Kreft in Lukšič tudi Grdešić meni, da prinašajo edino bistveno razliko - časovni zamik med raziskovanima strankama - posledice vojne na Hrvaškem in desetletna Tuđmanova vladavina. Takrat naj bi bila po njegovem socialdemokracija šibkejša, morala pa je biti tudi bolj patriotska oz. nacionalistična. Morala naj bi tudi nekoliko prisiljeno sodelovati pri oblasti leta 1992. Imela naj bi bolj nalogo obrambe države kot obrambe svoje pozicije. Opozicijsko stališče do oblasti naj bi bilo umirjeno zaradi nevarnosti pred zlomom države in to naj bi bil tudi eden od razlogov, ki so vplivali na Račanovo taktiko. »Kar se tiče programov in doktrin, se mi zdi, da tu ni bistvenih razlik, kar se pa tiče različnih strategij, pa so te zaradi vojne vsekakor obstajale.« Tudi Vujić se temu mnenju pridružuje, saj je po njegovem vojna glavni krivec za to, da se ni prej odkrilo, da je socialni konflikt temelj političnih odnosov. To je bilo na Hrvaškem popolnoma zapostavljeno, ker je bil v ospredju drug konflikt, pravi Vujić. Ljudje so govorili: »Najprej bomo rešili vprašanje države, nato pa bomo rešili vprašanje družbe.« A po Vujićevem mnenju ni možno eno brez drugega (glej priloge A, B, C, D).

Za premike med tretjo potjo in klasično demokracijo v programih SDP vidi Grdešić dva razloga. Eden je po njegovem mnenju v političnih problemih, ki jih stranka mora reševati, in volitvah. Drugi pa je v spremembi kadrov v stranki. Danes naj bi imeli v stranki relativno močan, ampak nevidni vpliv mlajši ljudje, ki so uvedli nekatere elemente Giddensove tretje poti. Imeli so politično akademijo, kjer so na tem delali z aktivisti. Šlo naj bi za mlajše generacije ljudi, ki so bolj odprti in ki so to tudi prilagodili hrvaškim razmeram. Grdešić meni, da se oscilacije oz. premiki v levo in desno dogajajo zaradi političnega odgovora na HDZ in zaradi notranjih kadrovske sprememb. Ni pa po njegovem mnenju za tem nekakšne velike strategije, temveč gre bolj za inkrementalno zadevo. Ljudje, ki so oblikovali strategijo nove kampanje stranke, so po njegovem ljudje tretje poti, ljudje, ki so oblikovali vsebino kampanje, pa so bolj klasično socialdemokratski (glej prilogo C).

Grdešić govori o zadnjem programskem dokumentu *Nova snaga*, da je avtorsko kreiran in izraža predvsem stališča avtorjev, strateško pa temelji na osnovi odgovorov na HDZ-jevo liberalizacijo. Vsebuje elementa prenašanja odgovornosti za zdravstvo in šolstvo na državo. V gospodarskem delu pa naj bi bili elementi planiranja in kontrole strateških vej. Torej po njegovem mnenju elementi, ki pričajo o pomiku proti klasičnemu pojmovanju in ki niso povsem blairovski ali clintonovski. Tudi pomembnost globalnega prostora naj bi bila zajeta, ker je ta sprejet in se nanj odgovarja z vključevanjem (glej prilogo C).

Tudi Antun Vujić, nekdanji hrvaški kulturni minister in predsednik stranke SDSH, ki se je leta 1994 združila s stranko Ivice Račana, zavrača, da bi se o nagibanju proti tretji poti ali klasični socialni demokraciji dalo govoriti v doktrinarnem pomenu besede. V tem pomenu so po njegovem strankini programi pretežno levičarski. Odgovor na to vprašanje je po njegovem v zgodovini stranke, ki jo podaja. Po njihovi takratni oceni Jugoslavija v svoji obliki ni mogla več obstajati, zrušili pa naj bi jo tisti, ki so imeli oblast. Ljudje v prvi socialdemokratski stranki so imeli v mislih, da bi iz nekaterih pozitivnih dosežkov nekdanjega sistema, ki je bil po Vujićevem mnenju drugačen kot v drugih vzhodnoevropskih državah, z ustreznimi reformami lahko hitro prišli do neke normalne socialne družbe s socialno demokracijo na čelu. V tistem času so organizirali peticijo, ki je dobila 120 tisoč podpisov podpore, da bi iz tistega, tako Vujić, kar se je nekoč imenovalo samoupravne pravice, izvedli privatizacijo in da bi ljudje dobili lastniške deleže ter bi se samoupravne pravice spremenile v standardne participacijske pravice po zahodnoevropskem vzoru. Po njegovem je bila ta pot logična glede na to, da je bila takrat struktura menedžmenta in delovne sile na Hrvaškem naprednejša kot v nekaterih drugih vzhodnoevropskih državah. V njegovi stranki so bili proti, da bi se šlo v privatizacijo tako, kot se je šlo. Šlo pa se je tako, pravi Vujić, da je bila družbena lastnina najprej spremenjena v državno lastnino, ki se je nato poceni razprodajala tistim, ki so bili blizu političnemu vrhu. In ravno ta pretvorba je po njegovem pravzaprav ključna točka vseh socialnih orientacij in socialnih politik, tudi odnosov med levico in desnico itd. Vujić se ne želi opredeljevati do tretje poti, ker je bila zanj tranzicija ključni element, do katerega so se v stranki opredeljevali. Vujić trdi, da ko se je zadeva končala na način, da so ljudje, ki so sodelovali pri ustvarjanju družbene lastnine, ostali brez kakršnekoli udeležbe v njej, se je zgodil ogromen socialni preobrat, v katerem se je naenkrat ustvaril novi razred,

ki ni nastal iz dejanskega dela, vlaganja in razvijanja elementov proizvodnje, temveč je nastal iz preračunov, kar je po njegovem ustvarilo temelj političnih odnosov, na Hrvaškem izrazito in nekoliko manj tudi v Sloveniji. Vujić še meni, da politični odnos SDP (in SDSH v tistem času) s HDZ v nekaterih pogledih ne ustreza toliko odnosu socialdemokratov in demokršćanskih strank na Zahodu, ampak socialdemokratov in tistih, ki niso postali lastniki v procesu privatizacije, ter na drugi strani tistih, ki so si v tem procesu ustvarili ogromne socialne interese. Odnos do socialnih vsebin po Evropi se po njegovem zelo razlikuje, saj imajo nacionalne države pri celotni zadevi še vedno glavno vlogo pa tudi neoliberalizem ima po njegovem drugačno vlogo v tranzicijskih kot razvitih državah (glej prilogo D).

Novi program je po njegovem dober prikaz tega, kar se sedaj v stranki misli, in v njem je mogoče najti neke tematike, ki so skupne evropski socialdemokraciji. Vujić meni, da so v njem šli bolj levo, ampak, kot pravi, to je vse relativno, ker ko so na dnevnem redu konkretni problemi, kot npr., kaj narediti s Plivo, »preprosto ne veste in se ravnate po tistem, kar lahko storite« (glej prilogo D).

6.4 SKLEP GLEDE PRVE HIPOTEZE

Glede na zbrane podatke lahko ugotovim, da stranki v programih večinoma ponujata alternativo neoliberalnim programom, saj se v programskih dokumentih na raziskovani časovni poti skoraj vedno zavzemata npr. za poseg države na trg, sta bolj internacionalno orientirani, dajeta večji pomen skupnosti, izkazujeta visoko stopnjo ekološke zavesti itd. Prvo hipotezo lahko potrdim le v prvem delu, torej v tistem, ki trdi, da se alternative, ki jih raziskovani stranki ponujata neoliberalnim programom, bistveno ne razlikujejo. To lahko potrdim praktično na celotni časovni osi raziskovanja. Drugega dela hipoteze, ki pravi, da so te alternative bližje politiki tretje poti kot klasični socialdemokraciji, pa z analizo programov, sekundarnimi viri in podatki, pridobljenimi z intervjuji, ne morem potrditi, ker vse kaže, da prvič niti ni nekega splošnega konsenza o tretji poti, pa tudi v vseh raziskovanih dokumentih je mogoče najti tako klasične socialdemokratske osnove kot bolj liberalne politike in celo elemente konservativnih politik.

7. PROGRAMI IN ČLANSTVO V PES

Kot je že omenjeno v poglavju o alternativah, se na tem mestu postavlja vprašanje, koliko je članstvo v PES vplivalo na podobnost med strankinima programoma in na povzemanje programa tretje poti. Lahko bi trdili, da je članstvo v PES bistveno vplivalo na program SD, saj so med vsemi slovenskimi političnimi strankami najbolj vestno povzemali programska izhodišča svoje strankarske internacionale, v stranki se je razpravljalo o sprejetih dokumentih PES, nekatere resolucije PES pa so celo formalno sprejeli (Krašovec 2004: 178–179). Vendar pa bi težko govorili o tem, da je to bistveno vplivalo na »posvojitve« ideologije tretje poti pri SD, saj naj bi ta ne predstavljala poenotene ideološke platforme znotraj stranke evropskih socialdemokratov, temveč je zanjo značilen pluralizem politik, ki variirajo od bolj državno intervencionistično usmerjenih do tistih, ki so bližje tretji poti (Venišnik 2004: 76–79).

Ravno zaradi heterogenosti članic in nekaterih programskih dokumentov PES bi težko sklepali o članstvu v PES kot vzroku za to, da se programi SD in SDP ne razlikujejo bistveno in da so bližje tretji poti kot klasični socialdemokraciji. Možen pa je sklep o PES kot prostoru, znotraj katerega sta prišli SD in SDP pod vpliv že omenjene skupine strank, ki delujejo znotraj Policy Networka, kar pa intervjuvane osebe zanikajo (glej priloge A, B, C, D).

Prav tako se zdi, da se morda večina članstva v PES nagiba v smer tretje poti, predvsem zdaj, ko je predsednik PES nekdanji danski premier Poul Nyrup Rasmussen, ki je tudi eden od članov glavnega odbora Policy Networka. Tudi Kreft in Lukšič se strinjata, da prihaja do sprejemanja politike tretje poti pri večini članic PES, saj da gre za vprašanje uspeha v strankarskem tekmovanju. Po Kreftu ravno težnja PES, da bi postal najštevilčnejša skupina znotraj EU, le-tega nagiba k takim politikam. Lukšič pa celo trdi, da gre za vprašanje preživetja in vpliva, ter daje za zgled britanski New Labour, ki je najbolj kritizirana in hkrati najbolj vplivna stranka (glej priloge A in B).

Grdešić je mnenja, da na splošno članstvo v internacionalah, ne samo socialdemokratov, temveč tudi ljudskih strank, ne vpliva tako zelo na domače

politične razmere in politične orientacije strank. To je po njegovem element evropeizacije političnih strank in ta članstva naj bi bila bolj v simbolne namene kot znak priznanja s strani evropskih političnih strank, torej na ravni politične propagande. Po njegovem vedenju obstajajo v SDP primeri pomoči socialdemokratskih strank pri organizaciji stranke, v obliki seminarjev, pri izobraževanju profesionalnega kadra. Take pomoči največkrat potekajo preko fundacij. Prav tako ve, da se je odhajalo na seminarje, ki so jih organizirali angleški laburisti. Tudi iz Finske je prišel na SDP material za volilno kampanjo kot primer izvajanja kampanje – kot policy knjige. Pomembnega vpliva pa po njegovem mnenju ni (glej prilogo C).

Tudi Vujić je skeptičen do tega vpliva, po njegovem se odnosi do tretje poti v praksi zelo razlikujejo. Kot primer navaja vprašanje socialnih pravic, ki se ne glede na to, da se bo nominalno reklo, da smo »vsi mi zdaj na neki tretji poti«, razlikujejo med npr. skandinavskimi in nemško socialdemokratsko stranko. »Mi lahko imamo enake splošne socialdemokratske vrednote, socialdemokratsko ikonografijo, lahko nam je bolj všeč Che Guevara kot nekdo drug, vse to je O.K. Ampak naš problem je drugačen.« Po njegovem gre za to, da se odnos Evrope do tranzicijskih držav na neki način kaže kot socialni odnos. »Oni nam razbijajo našo strukturo in hočejo implementirati svojo strukturo in to ni nikakršen bratski odnos. Niti med sestrskimi strankami ne, ker če se npr. igra na to, da bodo mediji del tehnologije oblasti, ki bo zagovarjala vse oblike antisocialnega obnašanja, je to zelo političen odnos in nam se Evropa javlja na dvojni način.« Po Vujićevih trditvah se Evropa javlja tudi kot neka vrsta globalnega delodajalca, saj vsiljuje določene socialne politike, še posebno restrikcije. Zaradi tega po njegovem za Hrvaško vprašanje socialdemokracije še ni vprašanje odnosa do doktrin tretje poti, temveč vprašanje konstituiranja nacionalne ekonomije in nacionalne politike. »Vprašanja naših klientov, torej ljudi, ki živijo od dela in ki so zaposleni, se ne morejo reševati na nobenem evropskem forumu, temveč se to rešuje v vsaki državi konkretno.« Vujić še meni, da je v nekaterih segmentih Evropi v interesu, da bi se razbila struktura avtonomnosti, ker, kot pravi, »če npr. hočejo kupiti jadransko obalo, hotele itd., so normalno zainteresirani, da tu ne bi bilo izdelane politične subjektivitete« (glej prilogo D).

8. OBRAVNAVA DRUGE HIPOTEZE

Zaradi široko zastavljene druge hipoteze, s katero predvidevam, da so postsocialistične razmere glavni krivec za to, da se alternative, ki jih stranki ponujata neoliberalnim programom, ne razlikujejo bistveno in so bližje politiki tretje poti kot klasični socialdemokraciji, in zaradi več možnih načinov iskanja odgovorov se bom pri tem naslonil predvsem na Kitscheltovo teorijo strukturnih razcepov kot načina vzpostavitve postsocialističnih strankarskih sistemov.

Teoretiki postsocializma so odprli vprašanje, ali je mogoče dotlej priznani Lipset-Rokkanov model nastanka (zahodnoevropskih) političnih strank kot posledice štirih razcepov v družbi (center - periferija, država - cerkev, vas - mesto, kapital - delo) aplicirati na postsocialistične razmere srednje in vzhodne Evrope, kjer so bile izkušnje z demokracijo majhne pa tudi modernizacijski procesi (npr. nacionalna in industrijska revolucija), potrebni za nastanek razcepov, so bili zakasneli (Zakošek 2002: 69–75).

Po Kitscheltu se v vsaki sodobni politični skupnosti formirajo naslednji razcepi (ki nekako sovpadajo z Lipset-Rokkanovimi razcepi):

- univerzalizem/kozmpolitizem vs. partikularizem (razcep glede definicije članstva v politični skupnosti);
- libertarizem vs. avtoritativizem (razcep glede političnih struktur skupnosti, ki ima dve komponenti: politični liberalizem, ki je osredotočen na vprašanje politične participacije, in socialni liberalizem, ki se ukvarja z vprašanji individualne avtonomije);
- tržna alokacija vs. politična redistribucija (razcep okrog osnovnega mehanizma razdelitve resursov).

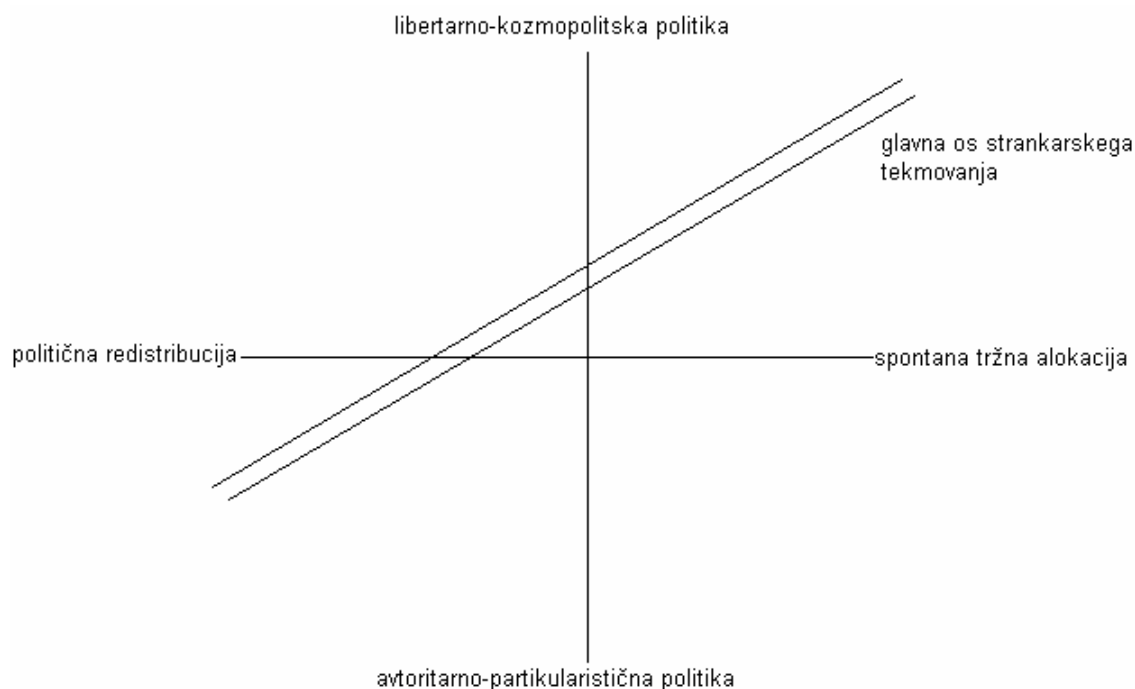
Kitschelt opozarja na nujnost razlikovanja in raziskovanja dveh dimenzij političnega prostora, v katerih se vzpostavljajo strukturni razcepi. To sta dimenziji volilne identifikacije in strankarskega delovanja. Prvo dimenzijo je mogoče proučevati z analizo socialne sestave volilnega telesa in z anketnim raziskovanjem. Drugo dimenzijo pa je mogoče proučevati z analizo strankarskih programov ter strateških in

taktičnih opcij strankarskih vodij tako na nacionalni kot tudi na lokalni ravni (Zakošek 1998: 21).

Kitschelt je mnenja, da se bo pri vsakem od treh razcepov posameznik oz. družbena skupina opredelila za opcijo, ki zmanjšuje negotovost glede njene socialno-ekonomske pozicije, pri čemer dodaja, da bo v razvitih postsocialističnih državah večina volivcev preferirala libertarno-kozmopolitsko pozicijo in politično redistribucijo, medtem ko naj bi se v nerazvitih zagovarjanje politične redistribucije povezovalo z avtoritarno-partikularistično pozicijo (Zakošek 2002: 79, 80).

Kitschelt predpostavlja, da bo potekala glavna os strankarskega tekmovanja v postsocialističnih strankarskih sistemih od protržno-libertarne do antitržno-avtoritarne politike (spodnja shema), medtem ko poteka ta os v zahodnoevropskih strankarskih sistemih poznega dvajsetega stoletja ravno obratno od antitržno-libertarne do protržno-avtoritarne politike (Kitschelt 1992: 11, 20).

Slika 8.1: Kitscheltov model

Vir: Kitschelt, 1992: 16.

Glede na način dokazovanja hipoteze z omenjenim Kitcheltovim modelom, bo torej hipotezo mogoče potrditi, če bo iz podatkov razvidno, da tudi politike in vrednostna orientacija slovenske in hrvaške socialdemokratske stranke sovpadajo z glavno osjo strankarskega tekmovanja po Kitcheltovem modelu (v nadaljevanju glavna os).

Za potrditev ali ovržbo druge hipoteze nameravam uporabiti predvsem tri indikatorje:

1. izsledki iz analize programov, s tem lahko ugotovim, ali so na programski ravni politike obeh strank sovpadale z glavno osjo strankarskega tekmovanja po Kitcheltovem modelu,
2. analiza sekundarnih virov, posebno tistih, ki se ukvarjajo s stanjem obeh strank v tem obdobju, in tistih, ki povzemajo raziskave vrednostnih samoopredelitev članov strank in volivcev na splošno,
3. podatki iz intervjujev.

8.1 ANALIZA PROGRAMOV

Analiza programov obeh strank kaže, da programske vsebine ne sovpadajo ves čas s prikazano glavno osjo strankarskega tekmovanja. Medtem ko sta kot socialdemokratski stranki vsekakor ves čas bližje libertarno-kozmpolitski poziciji, pa ne zastopata ves čas spontane tržne alokacije. Odobravanje le-te je mogoče zaslediti v prvih programih leta 1990 (takrat še obeh zvez komunistov), ko je šlo verjetno bolj za manifestacijo distanciranja od komunističnega pedigreja obeh strank, ter v najnovejših programskih dokumentih obeh strank, ki, kot rečeno, sledijo politiki tretje poti. Vmesni programi ('95 - SD, '96 - SDP) in tudi novi programski dokumenti (2007) pa se vračajo na klasično socialdemokratsko pozicijo zastopanja politične redistribucije.

8.1.2 SEKUNDARNI VIRI IN INTERVJUJI

Raziskava, ki je bila narejena na primeru srednje- in vzhodnoevropskih postsocialističnih držav, je pokazala, da so se na začetku tranzicije zavihtele na oblast stranke desne sredine kot alternativa dotedanjim komunističnim režimom. Vendar pa so se kmalu zaradi razočaranja ljudi nad privatizacijo, nezaposlenostjo in krčenjem **državne** blaginje na oblast vrnile reformirane komunistične, zdaj socialdemokratske

stranke, toda njihova vrnitev ni pomenila odpravo meril, ki so jih vzpostavile postsocialistične desnosredinske vlade, temveč so se prilagodile protržnim modelom in v večini primerov nadaljevale proces privatizacije in prilagajanja razmeram liberaliziranega trga (Hix in Lesse 2002: 75).

Ta model razvoja sovпада z glavno osjo, vendar verjetno ni povsem enak razvoju v raziskovanih državah, saj so prišli v Sloveniji reformirani komunisti (oz. tudi drugi z leve provenience, pri čemer mislim tudi na ZSMS in socialiste kot del LDS) zelo hitro na oblast.

Glede tega je vsekakor zanimiv podatek iz raziskave, ki je bila izvedena konec osemdesetih let med članstvom ZKJ, torej organizacije, katere del sta bili obe raziskovani stranki, da so prav člani iz Slovenije in Hrvaške najbolj »reformno orientirani«
glede na člane iz preostalih republik, pri čemer so pojmu tržnega gospodarstva prisojali poseben pomen (Grdešić in drugi 1989).

Uradna hrvaška levica, tista, ki jo predstavlja Ivica Račan, naj bi bila zaradi specifičnih postsocialističnih oz. vojnih ter povojnih razmer po mnenju nekaterih popolnoma izgubljena pri iskanju alternative divjemu Tuđman-Šuškovemu kapitalizmu in naj bi se tudi sama gibala znotraj diskurza iskanja zunanjega sovražnika, ki se je manifestiral skozi pojem »Balkan«
(Vrcan 2001: 122–131). Glede tega Vesna Pusić dodaja, da so se v tranziciji dezorientirani komunisti distancirali od etničnih Srbov v želji, da bi vzpostavili kot stranka nedvomno hrvaške orientacije. To označuje za kratkoročno potezo glede na to, da so ti takrat predstavljali 12 odstotkov populacije in bili povečini volivci komunistov (Pusić 1998: 176–177). Nekateri celo menijo, da je vlada Ivica Račana vodila kvazidesničarsko politiko in da njegova vlada ni bila leva (Derk po Magelli 2006: 46). Drugi pa menijo, da so bila leta Račanove vlade »bronhi leta«
občutka osvobojenosti, odpiranja kreativnih in gospodarskih potencialov in končnega vstopa Hrvaške v svet z novim demokratičnim obrazom (Grdešić 2007). Vidni član SDP Zdravko Tomac opisuje tri cilje, ki so si jih v stranki zadali ob transformaciji iz SKH v SDP: iz jugoslovanske stranke narediti hrvaško stranko, iz komunistične partije narediti socialdemokratsko stranko in iz razredne narediti meščansko stranko (Tomac 2003: 126). Vsekakor gre za različne poglede na

stanje SDP v letih od razpada SFRJ do danes, med katerimi pa prevladujejo tisti, iz katerih bi lahko sklepali, da politika SDP v tem času sovпада z glavno osjo.

Za stranko naj bi bila v začetku devetdesetih značilna močna implozija, ki ni primerljiva z implozijami preostalih postsocialističnih levih srednjeevropskih strank. Stranka se je najprej razdelila vzdolž razcepa režim - protirežim, nato pa še vzdolž hrvaško-srbskega etničnega razcepa. Prav pomikanje SDP proti levemu centru naj bi bil poglavitni razlog za zmanjševanje ideološke polarizacije v hrvaškem parlamentu (Kasapović 2001: 24, 34–35).

Tudi v Sloveniji naj bi se v tranziciji spet pojavile stare oblike razcepov, poleg katerih pa naj bi odigral ključno vlogo razcep komunizem - antikomunizem. Vključevanje v evropske integracije pa bi lahko odpiralo nove razcepe kot npr: nacionalna suverenost/globalje evropsko povezovanje, stare/nove članice EU (Fink Hafner in Krašovec 2006: 71–72). Slovenska levica (katere del je nedvomno in predvsem tudi SD) daje v tem obdobju široko podporo blagi varianti kapitalizma, ki ohranja pomemben del države blaginje in omogoča participacijo »navadnih« ljudi v sistemih ekonomske in politične demokracije (Fink Hafner in Krašovec 2006: 92), kar je verjetno tudi posledica premika levih evropskih strank proti sredini ali celo na desno pod parolo »tretja pot« (Fink Hafner in Krašovec 2006: 78).

Tudi Kreft in Lukšič na neki način potrjujeta Kitscheltovo tezo. Lukšič trdi, da levih strank v postsocialističnih sistemih sploh ni bilo, ker bi jih sistem odplaval. Kreftu sicer ni znano, da bi katera od zahodnoevropskih socialističnih, socialdemokratskih ali laburističnih strank zagovarjala klasično politično redistribucijo. To naj bi po njegovem mnenju zagovarjale populistične stranke v posttranzicijskih deželah, zlasti v tistih, ki so bolj oddaljene od Evropske unije in so namesto tranzicije doživele skorajda čisto obliko prvotne akumulacije kapitala, ki ji danes običajno rečejo »divja privatizacija« (glej prilogo B), s tem delno priznava Kitcheltov model, saj so tudi v tem modelu populistične (desne) politične stranke tiste, ki zagovarjajo politično redistribucijo.

Stranke se po Kreftovem mnenju rinejo k sredini, ker to prinaša večinsko podporo - SD naj bi se letos (2007) prvič znašla v položaju, da lahko zmaga na volitvah, in si

seveda tudi sama prizadeva, da bi postala stranka večine, torej sredine, in izgubila podobo stranke čiste levice, pravi Kreft. Da pa je pri nas večinska politika sredinska je, tako Kreft, posledica tega, da so ljudje povečini zadovoljni in si ne želijo večjih posegov in sprememb (glej prilogo B).

Grdešić ugotavlja, da velja Kitscheltova teza na hrvaškem primeru le v prvi fazi tranzicije, ko je bilo vprašanje redistribucije na tržnih oz. liberalnih vrednotah nujno, da bi trg funkcioniral z nekimi svojimi mehanizmi. Meni, da je danes hrvaška socialdemokracija spremenila svoja stališča, da je manj liberalna glede trga in kapitala in da se vse bolj zavzema za davčno kontrolo trga. Zavzemala naj bi se za zmanjšanje socialnih razlik in bila celo malo bolj nacionalna, kot je bila prej glede evropskih vprašanj. Grdešić tudi meni, da se od obdobja 2000–2003 naprej lahko govori o stabilizirani oz. posttranzicijski ureditvi (glej prilogo C).

Vujić Kitscheltovo in podobne teze označuje za pregrobe. Zaradi potrebe po zrušitvi komunizma se je po njegovem ustvarila ideologija antisolidarnosti, ki nima nobene zveze s kapitalizmom. Po njegovem mnenju se je vsaka solidarnostna ideja razglasila za komunistično in tako so iz tranzicije izšle zelo nesolidarne družbe. Tako naj bi se zgodilo tudi na Madžarskem in Češkem, meni Vujić. Kitscheltova teza je po njegovem pravilna le dotlej, dokler se je v veliko antikomunistično politizacijo vrinjalo tudi preostale antisolidarnostne ideje, in ti odnosi so po njegovem mnogo globlji v tranzicijskih državah kot na Zahodu, kjer naj bi bili kanali socialne politike dosti močnejše izdelani. Pri tem ne misli na zdravstvo ali delovne odnose, saj imajo na Hrvaškem tudi zakon, ki daje delavcem določene pravice, ki so celo širše kot v nekaterih zahodnoevropskih državah, temveč na spremembo lastništva, kjer je po njegovem ključ političnih odnosov (glej prilogo D).

Naprej se osredotočam predvsem na raziskave vrednotnih samoopredelitev volivcev, ki so se opredelili kot volivci SD v Sloveniji oz. SDP na Hrvaškem. Zaradi primerljivosti dostopnih podatkov se osredotočam na obdobje, ko so bile podobne raziskave izvedene v obeh državah, tj. obdobje 1990–2000. Kot osnova mi bo služila raziskava dr. Sama Kropivnika, ki je analiziral ideološki profil volivcev slovenskih političnih strank v tem času, in sicer v treh obdobjih: 1990–1992, 1992–1996, 1996–2000. Za določanje ideološke oz. svetovnonazorske opredelitve so poleg vernosti

izbrali še samoopredelitev volivcev na kontinuumu levo - desno, ki je združeval politične in vrednostne opredelitve, ki se dotikajo tudi vprašanja prerazdelitve družbenih dobrin, sprejemljivosti družbenih sprememb, profitne motivacije, socialne varnosti itd. Pri rezultatih raziskave je bila večja konservativnost svetovnega nazora vsakič povezana z bolj desnimi političnimi stališči in večjo vernostjo. (Kropivnik 2001: 31–32). Tem ugotovitvam nameravam dodati še druge razpoložljive podobne raziskave v teh obdobjih, iz katerih se da sklepati sovpadanje z glavno osjo.

1. Obdobje 1990–1992

Za svetovni nazor volivcev SD naj bi bila v tem obdobju značilna manjša konservativnost v primerjavi z drugimi strankami, vendar večja kot v poznejših obdobjih (Kropivnik 2001: 35). V raziskavi v začetku devetdesetih so se volivci, ki so se identificirali s takratnima Stranko demokratične preнове in Socialdemokratsko unijo, izrazito samoopredeljevali kot levi volivci (SDP - 60,4, SDU - 57,1 odstotka), če pa so imeli na izbiro še opcijo »sredina«, so se večinsko opredeljevali kot sredinski volivci (SDP - 49, SDU - 38 odstotkov). Prav tako so tudi svoje stranke dojemali kot leve stranke (SDP - 41,7, SDU - 38,1 odstotka), pri čemer ni bilo dokončno dognano, kaj razumejo pod pojmom »levo«, so pa cenili koncept socialne države, bili bolj skeptični do procesa privatizacije, višje so vrednotili pojem liberalizma ... (Toš 1992: 218–223). Tudi v drugi raziskavi iz začetka devetdesetih so se člani SD (SDP) opredeljevali kot izrazito levičarski in so se bolj kot pripadniki drugih strank zavzemali za ekonomsko enakost in pravice manjšin. Makarovič celo meni, da so ostali zvesti komunističnim idealom (Makarovič 1993: 196). Ti rezultati bi vsekakor nasprotovali temu, da politike SD sovpadajo z glavno osjo, vendar gre komaj za prva leta po koncu enostrankarskega sistema.

Na Hrvaškem naj bi v obdobju po osamosvojitvi prevladal razcep center - periferija (oz. univerzalizem -partikularizem po Kitscheltu), kar se je pokazalo kot nastopanje HDZ in levega bloka kot predstavnikov nasprotnih polov tega razcepa. Vendar pa je mogoče trditi, da na Hrvaškem prevladuje tip programsko utemeljenih strank. Večina hrvaških volivcev naj bi se samoidentificirala znotraj političnega prostora, ki je definiran s kontinuumom levo - desno (Zakošek 2002: 91).

V raziskavi hrvaških volitev leta 1990 je bilo ugotovljeno, da je 50 odstotkov volivcev SDP volilo zaradi programa, 21 odstotkov zaradi vodstva in 24 odstotkov zato, ker so mislili, da ima stranka najboljše odgovore za rešitev konkretnih problemov (HDZ - 47, 27, 21 odstotka). Pri vprašanju anketirancev, katere vrednote se jim zdijo bistvene za program stranke, je individualizem in kapitalizem izbralo zanemarljivo število volivcev SDP, prav tako kolektivizem; nekoliko več jih je izbralo socializem (13 odstotkov), največ pa evropsko orientiranost (35 odstotkov). Vendar avtor raziskave opozarja, da je evropska orientacija kompleksna politična vrednota, ki vsebuje več »podvrednot«, kot so: demokratična ureditev, tržni model gospodarstva, človekove pravice, sodelovanje, kulturna in civilizacijska povezanost itd. (Grdešić 1991: 58–62). V omenjeni raziskavi so volivci SDP namenili presenetljivo malo pozornosti vrednotam, kot so socialna varnost (24 odstotkov), enakopravnost (devet odstotkov), solidarnost (trije odstotki), se pravi vrednotam, za katere avtor ugotavlja, da bi morale definirati njihovo levo pozicijo (Šiber 1991: 105). Glede na to, da je izbralo največ volivcev SDP evropsko orientiranost, ki vključuje tudi tržni model gospodarstva, in najmanj socialno varnost, bi lahko sklepali, da tudi tukaj večina zavzema pozicijo spontane tržne alokacije.

2. Obdobje 1992–1996

V tem obdobju naj bi bil svetovni nazor volivcev SD celo najmanj konservativen med vsemi strankami (Kropivnik 2001: 34–35), je pa zanimivo, da so rezultati raziskav javnega mnenja v Sloveniji v letih '92 in '93 pokazali, da ni bilo omembe vrednih razlik med strankami, kar se tiče vprašanja zasebne lastnine in dela. Pri tistih, ki so se opredelili za SD, je bil takrat celo manjši odstotek (11 odstotkov) tistih, ki so imeli razredni odnos do lastnine in so torej pojmovali lastnino kot sredstvo izkoriščanja, kot pri nekaterih desnih strankah (SLS – 21 odstotkov, SNS – 17 odstotkov). Prav tako so se pripadniki SD poleg pripadnikov SKD v največjem številu zavzemali za privatizacijo v gospodarstvu, so pa bili manj naklonjeni privatizaciji negospodarskih dejavnosti kot pripadniki drugih strank (Rus 1994: 110–111).

V letu 1995 je dalo tako na Hrvaškem samo 52 odstotkov ljudi prednost demokraciji pred močnim voditeljem, 27 odstotkov ljudi pa je izrazilo pozitivno stališče do avtoritarne oblike vladavine. Res pa je tudi, da so v neki raziskavi člani SDP izrazito

pozitivno vrednotili »leve tematike«, kot so individualna svoboda, socialna varnost in pravičnost, nezaposlenost, vključevanje v EU (4,52 na lestvici 1-5) ..., nasproti »desnim tematikam«, kot so zasebno podjetništvo, duhovna obnova, krepitev vojaške moči, nacionalna enotnost ... (2,88). Ravno ta visoka ideološka razvidnost kaže, da gre za stranko programske narave v nasprotju z avtoritarnimi strankami, kjer je ideološka razvidnost zelo nizka. SDP je bila v primerjavi z drugimi strankami celo najbolj ideološko razvidna stranka in se je ves čas pomikala proti sredini, kar pripisujejo dejstvu, da je bilo strankarsko vodstvo pri socialnoekonomskih vprašanjih zelo enotno, s čimer so pritegnili večjo pozornost pri volivcih (Čular 2000: 213–224). Glede razmerja med demokracijo in močnim voditeljem so dajali volivci SDP v letih 1995, 1999 in 2003 visoko prednost pred močnim voditeljem, ponavadi podobno kot raziskovani volivci nasploh (1995: 59–25, 2003: 52–24), v letu 1999 pa kar 72–9 (Čular 2005: 151). Tukaj je viden odmik od glavne osi, saj volivci SDP zavzemajo klasično socialdemokratsko pozicijo, to pa tudi sovпада z vsebino programa SDP iz leta 1996.

3. Obdobje 1996-2000

Tudi v tem obdobju naj bi bili svetovni nazori pripadnikov SD najmanj konservativni med vsemi strankami (Kropivnik 2001: 34–35). V raziskavi Politbarometer so v obdobju 1997–2000 raziskovali levo - desno opredeljevanje glede na strankarske preference in ugotovili, da so se v tem obdobju volivci SD med vsemi strankami opredeljevali najbolj izrazito levo, vendar je bilo ves čas tudi opazno rahlo nagibanje v desno. Tudi v prvi polovici leta 2000 je imela SD največji delež levo samoopredeljenih anketirancev (49,2 odstotka). Kuzmanić v analizi stanja okrog volitev leta 2000 ugotavlja, da se celotni slovenski politični prostor premika proti sredini, kjer prevladujeta postpolitični »desna« levica in »leva« desnica, in da le v takem, zmešnjav polnem okolju, lahko igra Pahorjeva stranka vlogo levice (Kuzmanić 2001: 26–47). Tudi iz njegove analize je mogoče sklepati, da v postsocialističnem času glavna os strankarskega tekmovanja v Sloveniji sovпада z glavno osjo.

Pri hrvaških volitvah leta 2000 naj bi socialnoekonomski razcepi bistveno vplivali na strukturiranje preference volivcev, pri čemer je bila za volivce desnih strank značilna

etatistično-egalitarna socialno-ekonomska pozicija, za volivce sredine tržno-podjetniška orientacija, medtem ko so volivci SDP manifestirali obe orientaciji (Zakošek 2002: 94). V tem primeru gre za sovpadanje z glavno osjo, saj se s tem sklada zavzemanje politično redistributivne pozicije volivcev desnice (ki zavzemajo tudi avtoritarno-partikularistično pozicijo) kot tudi zavzemanje dela volivcev SDP za spontano tržno alokacijo.

Raziskava, ki je bila opravljena na Hrvaškem ob volitvah leta 2000, je pokazala, da 80,7 odstotka volivcev SDP opredeljuje svoje nazore kot socialdemokratske, medtem ko jih le 12,6 odstotka opredeljuje kot liberalne in le 1,5 odstotka kot demokršćanske. V raziskavi hrvaških volitev v parlament v letih 1992, 1995 in 2000 se je raziskovala tudi lestvica liberalno - konzervativno, ki je pokazala, da se je konzervativnost levih volivcev na vsakih volitvah povečevala (Šiber 2001: 83–85). Medtem ko prva ugotovitev nasprotuje, pa bi druga lahko govorila v prid sovpadanju z glavno osjo.

Vztrajni pomik stranke proti sredini so pokazale tudi samoopredelitve volivcev SDP na kontinuumu levo - desno ob parlamentarnih volitvah v letih 1990, 1992, 1995 in 2000 (Šiber 2001: 87, Čular 2001: 141). S pomikanjem proti sredini pa se nekako tudi razume približevanje glavni osi.

Zelo zanimive rezultate je dala raziskava socialnoekonomskih orientacij hrvaških parlamentarnih strank, ki se je nanašala na vprašanja ureditve lastniških odnosov, socialne varnosti, podjetništva itd. na dimenziji etatistično-podjetniško. Rezultati so namreč pokazali, da je SDP bližje strankam, ki so izrazito nagnjene k zasebni lastnini in podjetništvu ter proti državni intervenciji in uravnalovki. Zanimivo je tudi, da so stranke iz konservativnega kroga bolj nagnjene k državni intervenciji (Šiber 2001: 92–94). Rezultati in tudi tisti iz večine prej navedenih raziskav nasprotujejo teoriji, po kateri naj bi bile konzervativne stranke nagnjene k neoliberalnim ekonomskim ukrepom, in nasprotno naj bi leve stranke podpirale državno intervencijo, vendar so v skladu z glavno osjo.

Iz raziskave, ki se je izvajala v Sloveniji v obdobju od 1993 do 2005 in v kateri so volivci razvrščali politične stranke na kontinuumu levo - desno, izhaja zanimiv podatek, da je največ anketiranih ZLSD uvrščalo na sredino, ne pa na levico ali

ekstremno levico (Fink Hafner in Krašovec 2006: 98–99), iz česar lahko še sklepamo, da je bila stranka tudi v očeh volivcev zaznana kot zagovornica nove, tretje poti v okviru evropske levice in s tem njene politike tudi v skladu z glavno osjo.

Zajc je umestil leta 1994 SD v Kitcheltovem modelu celo v četrti kvadrant, torej med spontano tržno alokacijo in avtoritativno politiko, vendar po drugačnih kriterijih (Zajc 1994: 77). Njegova umestitev je, kot piše, samo provizorična in glede na programe strank in sekundarne vire stranke SD ne bi mogli umestiti na isto mesto, vendar nakazuje drugačen – morda pravilnejši – pristop umeščanja strank v to shemo, in sicer na podlagi dolgoročnega glasovalnega obnašanja.

8.3. SKLEP GLEDE DRUGE HIPOTEZE

Tudi druge hipoteze na podlagi zbranih podatkov ni mogoče z gotovostjo potrditi ali ovreči v delu, ki trdi, da so postsocialistične razmere glavni krivec za to, da se alternative, ki jih raziskovani stranki ponujata neoliberalnim programom, bistveno ne razlikujejo (del »bližje politiki tretje poti kot klasični socialdemokraciji«, po sklepu glede prve hipoteze nekako ni več aktualen). Torej analiza programov, podatki iz intervjujev in sekundarnih raziskav, predvsem vrednostnih raziskav, kažejo, da je možno drugo hipotezo potrditi le delno oz. da so obdobja, ko glavna os. strankarskega tekmovanja res poteka v skladu s Kitscheltovo tezo, in obdobja, ko ni tako. Analize programov sploh ne dajejo nič oprijemljivega za končni sklep. Sekundarni viri in podatki iz intervjujev tezo delno potrjujejo. Raziskave vrednot volivcev pa so za stranki različni. Medtem ko bi za volivce SDP Kitscheltova teza delno lahko veljala, bi za volivce SD to težko rekli. V vsakem primeru pa je preveč različnih podatkov, da bi lahko hipotezo nedvomno potrdil.

9. NASTAVKI ZA NADALJNJE RAZISKOVANJE

Znana je tudi Kitscheltova klasifikacija vrst strank glede na kriterije, ki bi lahko prišli v poštev ob analiziranju morebitnih razlikovanj v odnosu SD in SDP do neoliberalizma.

Kitschelt razlikuje med tremi vrstami strank:

- programske (konkurirajoči koncepti javnega dobrega),
- karizmatične (emocionalna privrženost političnemu vodji) in
- klientelistične (pričakovanje dela volivcev v primeru, da njihova opcija pride na oblast),

s tem da v realnosti stranke vsebujejo elemente vseh treh tipov, od katerih je eden prevladujoč. Kateri od tipov strank bo prevladujoč v posamezni postsocialistični družbi, je odvisno predvsem od naslednjih dejavnikov:

- predkomunistično zgodovinsko nasledstvo,
- vrsta komunističnega režima,
- oblika demokratske tranzicije,
- karakter demokratskih institucij (volilni sistem, razmerje med izvršno in zakonodajno oblastjo),
- število strank in volitev po padcu komunizma.

Glede na izkušnje raznih latinskoameriških in drugih držav, kjer so se neoliberalne reforme izvajale v izrazito avtoritativnih sistemih (Chomsky 2005: 27–33), in ker gre v našem primeru za vplivno območje, ki so ga skušale po padcu komunizma zasesti glavne »izvoznice« neoliberalne ideologije, bi lahko sklepali, da so karizmatične stranke bolj nagnjene k neoliberalizmu, vendar zaradi obsega omenjenega vprašanja to ne more biti predmet te diplomske naloge, temveč nastavek za nadaljnje raziskovanje.

10. ZAKLJUČEK

Po analizi vseh zbranih podatkov lahko sklenem raziskovanje predvsem z ugotovitvijo, da bi dal drugačen pristop mogoče oprijemljivejše rezultate. V analizo programov kot neke vrste vsakokratne manifestacije ideološke podstatu stranke se je zdelo »vredno iti«, čeprav se je na koncu pokazalo, da ti niso zmeraj verodostojni kazalci orientacije članstva in so za potrebe raziskovanja prve hipoteze preveč eklektični. Pri raziskovanju tako široko zastavljene druge hipoteze se je bilo treba

opreti na neki model in skušati hipotezo potrditi ali zavrniti s te perspektive. Kitscheltov model se je zdel za to primeren, vendar ni privedel do želenih rezultatov.

Poleg ugotovitve, da stranki ponujata alternative neoliberalnim programom, je bilo mogoče prvo hipotezo potrditi samo v delu, ki trdi, da se programi raziskovanih strank v ponujanju teh alternativ ne razlikujejo, in to bolj ali manj velja za programe, sprejete v vseh časovnih obdobjih raziskovanja. Drugega dela, ki govori o tem, da so te alternative bližje tretji poti kot klasični socialni demokraciji, pa z zbranimi podatki nikakor nisem mogel potrditi. Vsekakor bi dale zanimive podatke ankete, ki mi jih ni uspelo izvesti v vodstvenih organih obeh strank. Drugo hipotezo bi bilo možno potrditi le v določenih časovnih obdobjih, npr. pogojno za obe stranki v obdobju 1996–2000 in za SDP v obdobju 1990–1992; vendar zbrani izsledki raziskave tudi v teh primerih niso nedvoumno govorili v prid potrditvi hipoteze.

Kot je vidno tudi iz sklepov pri obeh hipotezah, torej glede na zastavljeni potek raziskovanja, nobene ni bilo možno nedvoumno potrditi ali ovreči. Pri prvi hipotezi je bila »v napoto« v vseh časovnih točkah raziskovanja strankarska pragmatičnost, ki zahteva črpanje iz vseh obstoječih doktrin. Druga pa je bolj odprla vprašanje smiselnosti drugih pristopov (npr. raziskovanje strankarskega glasovanja o določenih politikah v parlamentu skozi čas) in smiselnosti uporabe poenostavljenih modelov zahodnih strokovnjakov za tranzicijo v srednji in (jugo)vzhodni Evropi.

11. LITERATURA IN INTERNETNI VIRI

- Agh, Attila (2005): *Europeizacija socialdemokracije u Istočnoj Srednjoj Europi* Zagreb: Novo društvo.
- Bošković, Dragiša (2006): Vpliv ekonomskih idej. *Sobotna priloga*, 27.11., 16–17.
- Benko, Vladimir (2000): *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Sophia.
- Bourdieu, Pierre (1998): *The essence of neoliberalism*. Dostopno na <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu> (25. februar 2007).
- Cankar, Ivan (1899/1973): O čebelnjaku. V Josip Vidmar (ur.): *Izbrano delo*, 22–42. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Chomsky, Noam (2005): *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Založba Sanje.
- Čular, Goran (2000): Institucionalizacija strankarskega sistema v nekonsolidirani demokraciji: primer Hrvaške. V Danica Fink Hafner (ur.) in Miro Haček (ur.): *Demokratski prehodi 1*, 212–235. Ljubljana: FDV.
- Čular, Goran (2005): Političke stranke i potpora demokraciji. V Goran Čular (ur.): *Izbori i konsolidacija demokracije u Hrvatskoj*, 123–179. Zagreb: FPZ.
- Čular, Goran (2001): Vrste stranačke kompeticije i razvoj stranačkog sustava. V Mirjana Kasapović (ur.): *Hrvatska politika 1990–2000*. Zagreb: FPZ.
- Derk, Denis (2006): Sanadera obožavaju – HDZ ne mogu smisliti. *Obzor. Večernji list*, 9. 12., 46.
- Duka, Zdenko (2005): *Račan: biografija*. Zagreb: Profil International.
- Ehrke, Michael (2005): *Nova Europa: Ekonomija, politika i društvo postkomunističkog kapitalizma*. Zagreb: Novo društvo.
- Fink Hafner, Danica (2004): Politične stranke in demokracija v okoliščinah globalizacije. V Danica Fink Hafner (ur.): *Evropske stranke in strankarski sistem na ravni Evropske unije*, 13–34. Ljubljana: FDV.
- Fink Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2006): Ideološko-politički rascjepi u slovenskoj stranačkoj areni poslije 1989. godine. V Danica Fink Hafner (ur.) in Mirko Pejanović (ur.): *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, 71–99. Ljubljana, Sarajevo: FDV, Fakultet političkih nauka u Sarajevu.

- Friedman, Milton (1992): Odnos med politično in ekonomsko svobodo. V Rudi Rizman (ur.): *Sodobni liberalizem*, 147–159. Ljubljana: Krt.
- Gamble, Andrew (2006): *Politika in usoda*. Ljubljana: Sophia.
- Gewertz, Ken (2002): *Philosopher Nozick dies at 63. University professor was major intellectual figure of 20th century*. Dostopno na <http://www.hno.harvard.edu/gazette/2002/01.17/99-nozick.html> (16. november 2006).
- Giddens, Anthony (2000): *Tretja pot: prenova socialne demokracije*. Ljubljana: Orbis.
- Grdešić, Ivan (1991): Izbori u Hrvatskoj: birači, vrednovanja, preferencije. V Ivan Grešić (ur.): *Hrvatska u izborima 90*, 49–97. Zagreb: Naprijed.
- Grdešić Ivan (2007): *Ivica Račan – otac hrvatske demokracije*. Dostopno na http://www.sdp.hr/arhiv/komentari/ivica_racan_otac_hrvatske_demokracije (16. april 2006).
- Grdešić, Ivan, Mirjana Kasapović in Ivan Šiber (1989): *Interesi i ideje u SKJ: Struktura idejnih stavova i političkih poruka I. Konference SKJ*. Zagreb: Fakultet političkih nauka.
- Hayek, Friedrich August von (1992): *Usodna domišljavost*. Ljubljana: Krt.
- Hewlett, Nick (1998): *Modern French Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Hix, Simon in Urs Lesse (2002): *Shaping a vision – A History of the Party of European Socialists 1957–2002*. Brussels: PES.
- Kasapović, Mirjana (2001): Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj 1990–2000. V Mirjana Kasapović (ur.): *Hrvatska politika 1990–2000*, 15–40. Zagreb: FPZ.
- Kitschelt, Herbert (1992): The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics & Society*, 20 (1), 7–50.
- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2004): Povezovanje in sodelovanje slovenskih parlamentarnih strank z evropskimi strankarskimi federacijami. V Danica Fink Hafner (ur.): *Evropske stranke in strankarski sistem na ravni Evropske unije*, 165–181. Ljubljana: FDV.
- Kropivnik, Samo (2002): Družbeni in ideološki profili slovenskih političnih strank v preteklem desetletju. V Danica Fink Hafner in Tomaž Boh (ur.): *Parlamentarne volitve 2000*, 27–47. Ljubljana: FDV.

- Kuzmanić, Tonči (2001): Ekstremnost centra. V Brankica Petković (ur.): *Mit o zmagi desnice: Mediji in politika med volitvami 2000 v Sloveniji*, 26–48. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuzmanić, Tonči (2003): Postsocializem kot vzhodna oblika reaganizma in thatcherizma. V Ciril Oberstar in Tonči Kuzmanić (ur.): *Neokonzervativizem: Zbornik predavanj 2. letnika Delavsko-punkerske univerze*, 8–14. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuzmanić, Tonči (2000): Tuđmanizem in janšizem (nacije-države in postsocializmi). V Ciril Oberstar in Tonči Kuzmanić (ur.): *Nova desnica: zbornik predavanj 3. letnika Delavsko-punkerske univerze*, 92–192. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lah, Marko (2002): *Temelji ekonomije*. Ljubljana: Fora.
- Laval, Christian (2005): *Šola ni podjetje. Neoliberalni napad na javno šolstvo*. Ljubljana: Krt.
- Lukšič, Igor (2004): Novodobni komunitarizem. V Shlomo Avigneri in Avner de-Shalit (ur.): *Komunitarizem in individualizem*, 220–221. Ljubljana: Sophia.
- Lukšič, Igor (2000): Med politično strategijo in medijskim prijemom. V Igor Lukšič (ur.): *Nova socialdemokracija - opredelitve in kontroverze tretje poti*, 7–24. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Makarovič, Jan (1993): Levičarski konzervativizem: Slovenski politični paradoks. V Adam Frane (ur.): *Volitve in politika po slovensko*, 185–201. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Milardović Anđelko (1993): *Konzervativizam i neokonzervativizam*. Zagreb: Alinea.
- Milardović, Anđelko (2004): *Pod globalnim šešišrom. Društva i države u tranziciji i globalizaciji*. Zagreb: Centar za politološka izraživanja.
- Milardović, Anđelko (2006): *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*. Zagreb - Dubrovnik: Centar za politološka izraživanja.
- Milardović, Anđelko (1999): Socijaldemokracija između tradicionalne i postmoderne političke paradigme. V Anđelko Milardović (ur.): *Socijaldemokracija*, 11–41. Osijek - Zagreb - Split: Pan liber.
- Močnik, Rastko (2004): Prolog: h koncu kapitalizma. V Alex Callinicos (ur.): *Antikapitalistični manifest*, 7–26. Ljubljana: Sophia.

- Nozick, Robert (2004): Distributivna pravičnost. V Shlomo Avigneri in Avner de-Shalit (ur.): *Komunitarizem in individualizem*, 130–143. Ljubljana: Sophia.
- Pikalo, Jernej (2003): *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Sophia.
- Pikalo, Jernej (2000): Vrnitev (ali samo vztrajanje) levice na Slovenskem. V Danica Fink Hafner (ur.), Miro Haček (ur.): *Demokratski prehodi 1*, 203–210. Ljubljana: FDV.
- Plant, Raymond (1994): Hayek on social justice: A critique. V Jack Birner, Rudy van Zijp (ur.): *Hayek, co-ordination and evolution*, 164–177. London - New York: Routledge.
- Pusić, Vesna (1998): *Demokracije i diktature*. Zagreb: Durieux.
- Rawls, John (1971): *A theory of justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, John (2004): Pravičnost kot poštenost: politično ne metafizično. V Shlomo Avigneri in Avner de-Shalit (ur.): *Komunitarizem in Individualizem*, 177–194. Ljubljana: Sophia.
- Rizman, Rudi (2006): Ali je monetarist v resnici premagal humanista? *Delo FT*. 25. 11., 16.
- Rocard, Michel (2007): Nauki Sarkozyjeve zmage. *Delo*, 9. 5., 5.
- Rus, Veljko (1994): Stališča Slovencev do privatizacije. V Niko Toš (ur.): *Slovenski izziv II*, 91–112, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Šiber, Ivan (1991): Nacionalna, vrijednosna i ideologijska uvjetovanost stranačkog izbora. V Ivan Grdešić (ur.): *Hrvatska u izborima 90*, 98–130. Zagreb: Naprijed.
- Šiber, Ivan (2001): Političko ponašanje birača u izborima 1990–2000. V Mirjana Kasapović (ur.): *Hrvatska politika 1990 – 2000*, 50–98. Zagreb: FPZ.
- Tomac, Zdravko (2003): *Prijepori o nacionalnom. U znaku mosta*. Zagreb: Birotisak Roso.
- Toš, Niko (1992): Ideološka strukturiranost volilnega telesa. *Teorija in praksa*, 29 (3–4), 218–224.

- Toš, Niko, Samo Uhan, Slavko Kurdija, Rebeka Bešter Falle in Živa Broder (2000): *Politbarometer 8/2000 : Avgust 2000*. Ljubljana: FDV.
- Velikonja, Mitja (2000): Postsocialistične politične mitologije. V Ciril Oberstar in Tonči Kuzmanić (ur.): *Nova desnica: zbornik predavanj 3. letnika Delavsko-punkerske univerze*, 64–90. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Venišnik, Vojko (2004): *Stranka evropskih socialdemokratov in razvoj evropske unije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Vrcan, Srdjan (2001): »Guske u magli« in hrvaška levica. V Ciril Oberstar in Tonči Kuzmanić (ur.): *Levica: zbornik predavanj 4. letnika Delavsko-punkerske univerze*, 122–131. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Zajc, Drago (1994): Koaliranje v Sloveniji. V Igor Lukšič (ur.): *Stranke in strankarstvo*, 73–80. Ljubljana: FDV.
- Zakošek, Nenad (1998): Ideološki rascjepi i stranačke preferencije hrvatskih birača. V Mirjana Kasapović (ur.): *Birači i demokracija*, 11–45. Zagreb: Alinea.
- Zakošek, Nenad (2002): *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

11.1 DRUGI VIRI

- Intervju z dr. Igorjem Lukšičem, rednim profesorjem na Fakulteti za družbene vede. Ljubljana, 16.9.2007.
- Intervju z dr. Levom Kreftom, rednim profesorjem na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ljubljana, 14.9.2007.
- Intervju z dr. Ivanom Grdešičem, rednim profesorjem na Fakulteti za politične znanosti. Zagreb: 15.10.2007.
- Intervju z dr. Antunom Vujićem, poslancem v hrvaškem parlamentu. Zagreb: 15.10. 2007.
- Ladrech, Robert (2006): *Europaisation of national political parties – comparing east-west*. Zapiski s predavanja. Ljubljana: FDV.
- Savez komunista Hrvatske - Stranka demokratskih promjena (1990): *Izborni program*. Zagreb: interno gradivo.

- Socialni demokrati (2006): *Slovenija v vrhu sveta*. Dostopno na: <http://www.socialnidemokrati.si/?m=k&a=show&k=12> (26. november 2007).
- Socialni demokrati (2007): *Slovenija danes - Ocena stanja - Uvod v pripravo Alternativnega vladnega programa Socialnih demokratov 2008–2012*. Dostopno na <http://www.socialnidemokrati.si/avp/> (26. november 2007).
- Socialdemokratska partija Hrvatske (1996): *Program Socialdemokratske partije Hrvatske*. Zagreb: interno gradivo.
- Socijaldemokratska Partija Hrvatske (2004): *Političko-programska deklaracija 9. konvencije SDP-a – Naš put socialdemokracije*. Zagreb: interno gradivo.
- Socijaldemokratska partija Hrvatske (2007): *Nova snaga – Izbori 2007: Programske osnove SDP-a*. Dostopno na http://www.sdp.hr/ljudi_i_politike/nase_politike/izborni_program_sdp_a_nova_snaga (26. november 2007).
- Socialdemokratska stranka Hrvatske (1991): *Programske osnove*. Zagreb: interno gradivo.
- Socialdemokratska stranka Hrvatske in Socialdemokratska partija Hrvatske (1994): *Deklaracija o ujedinjenju* (iz leta 1994). Zagreb: interno gradivo.
- Stranka demokratične prenove (1990): *Diagonale št. 4. - programska deklaracija SDP*. Ljubljana: interno gradivo.
- Stranka demokratične prenove (1992): *Diagonale št. 1. - programska deklaracija SDP*. Ljubljana: interno gradivo.
- Stranka demokratične prenove (1992): *Diagonale št. 3. - programska deklaracija SDP*. Ljubljana: interno gradivo.
- Združena lista socialnih demokratov (1993): *Dokumenti združitvenega kongresa*. Ljubljana: interno gradivo.
- Združena lista socialnih demokratov (1995): *Socialdemokratski program - Za Slovenijo - za socialdemokratsko Slovenijo*. Ljubljana: interno gradivo.
- Zveza komunistov Slovenije (1990): *Za evropsko kakovost življenja - Dokumenti 11. kongresa ZKS*. Ljubljana: interno gradivo.

PRILOGA A: INTERVJU Z IGORJEM LUKŠIČEM

1. Ali se po vašem mnenju večina v vodstvu stranke zavzema za SD kot stranko tretje poti ali pa jo vidijo v okviru klasične socialdemokracije?

Ne eno ne drugo. Večina je nagnjena k rutinerstvu in preverjenim rešitvam, tako da gre za neko simbiozo elementov socialdemokracije in konservatizma. Tretje poti tu ni, saj zahteva svetovljanstvo, strateški premislek kot izhodišče za poteze v notranji politiki.

2. V programu »Slovenija v vrhu sveta« ste zelo kritični do neoliberalizma, hkrati pa se nekateri vidnejši člani stranke zavzemajo za politiko tretje poti, ki je bližje neoliberalizmu kot klasična socialdemokracija. Ali je tovrstno prilagajanje oz. mišljenje socialdemokracije znotraj globalnih neoliberalnih okvirov edina možnost za uspeh sodobnih socialdemokratskih strank?

Liberalizem je nujen element za posodabljanje socialdemokracije. Ne pa neoliberalizem, ki je poroka med liberalizmom in konservatizmom. Gre za pomemben detajl, ki je ključen. Ko se liberalizem poveže s konservatizmom, vlada svobodni trg, poleg njega pa povzročene rane celijo cerkev, religija in represija državnega aparata. Bušizem je tipičen primer, ali pa janšizem na Slovenskem. Več svobode da, vendar hkrati tudi več skupnosti, več dobrega za vse, javna lastnina ipd.

3. Ali po vašem mnenju in izkušnjah obstajajo bistvene razlike med slovensko in hrvaško socialdemokratsko stranko, kar se tiče odnosa do neoliberalizma?

Razlika je še vedno zaradi vojne. Hrvaška bo še potrebovala nekaj let, da se bo te značilnosti otresla. Sicer pa na ravni razmislekov ni velikih razlik.

4. Nemški politolog Herbert Kitschelt je postavil tezo, da v tranzicijskih razmerah stranke libertarno-kozmpolitske orientacije zagovarjajo tudi spontano tržno alokacijo (v nasprotju z Zahodno Evropo, kjer take stranke zagovarjajo politično redistribucijo). Ali se strinjate s tezo, da so specifične postsocialistične razmere glavni krivec za to, da je stranka SD bližje politiki tretje poti kot klasični socialdemokraciji?

Tranzicijske države niso imele levih strank, ker bi jih proces odplavil.

5. Ali po vašem mnenju prihaja znotraj PES do povzemanja politik tretje poti s strani večine strank članic?

V najširšem smislu da. To je vprašanje preživetja in vpliva. Poglejmo New Labour. Najbolj kritiziran ima še vedno največji vpliv.

6. Ali bi francosko socialistično stranko označili kot steber klasične socialne demokracije?

Ta stranka se je razbila. Ni je več. Njene ministre vključuje v svojo vlado Sarkozy kot precej desni konservativec. Kako se bo francoska levica znašla v teh novih razmerah, se bo še pokazalo. Situacija je gotovo takšna zato, ker se francoski socialisti in komunisti niso prilagodili sodobnim procesom.

7. Ali je članstvo SD v PES krivo za to, da je bližje tretji poti kot klasični socialdemokraciji?

Ne. Gre za karakterne lastnosti predsednika. Preko tega je videti, kot da bi šlo za to. V resnici si stranka ne prizadeva predvsem za koncentracijo politične moči in zato bi jo bilo težko uvrstiti kamorkoli.

8. Ali so člani SD dejavni znotraj Policy Networka in ali ima ta dejavnost vpliv na povzemanje politike tretje poti s strani SD?

O tem nimam pojma.

PRILOGA B: INTERVJU Z LEVOM KREFTOM

1. Ali se po vašem mnenju večina v vodstvu stranke SD zavzema za SD kot stranko tretje poti ali pa jo vidijo v okviru klasične socialdemokracije?

Socialna demokracija je šla od začetkov, ko se je izoblikovala reformistična struja druge internacionale, po poti reformizma in ta tradicija ostaja. Po prvi svetovni vojni se je z ločevanjem od komunistične opcije in spopadom z desnim totalitarizmom opredelitev za demokracijo še okrepila. Po drugi svetovni vojni je socialna demokracija ohranila značaj razredne stranke delavstva, vendar je postopoma sprejemala poleg zavezanosti demokratičnim pravilom igre tudi konkurenčna tržna pravila kapitala. Razredna osnova socialne demokracije je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja poniknila in tu je bilo konec klasične socialne demokracije, ki se je takrat vsepovsod odrekla tudi socializmu kot cilju pa tudi klasičnim simbolom.

Že program Evropa zdaj! je postklasični program, ni pa bila tedaj taka tudi večinska sestava stranke. Danes lahko mirno rečem, da je SD postklasična socialdemokratska stranka, ki ne izhaja iz nasprotja med delom in kapitalom, in takih pogledov v stranki skoraj ni več. Ostaja privrženost socialni družbi blagostanja, ki pa je bolj obrambna kot večinska. Mislim, da večinsko stališče predstavlja naslonitev na socialno odgovorni kapital, ki lahko hkrati zagotavlja gospodarsko uspešnost in socialno stabilnost. Tretjih poti je bilo že mnogo, in če o tretji poti govorimo danes, gre za tretjo pot, ki ne gre niti vštric z neoliberalnim zaupanjem v samodejnost tržne in politične konkurence, ki sama po sebi zagotavlja gospodarsko uspešnost in socialno stabilnost, niti po poteh avtoritarnega kapitalizma, ki postaja v začetku enaindvajsetega stoletja vedno bolj prevladujoča globalna politika (prosta konkurenca brez demokracije, socialne stabilnosti in spoštovanja človekovih pravic). V tem smislu se strinjam, da je SD na tretji poti.

2. V programu Slovenija v vrhu sveta ste zelo kritični do neoliberalizma, hkrati pa se nekateri vidnejši člani stranke zavzemajo za politiko tretje poti, ki je bližje neoliberalizmu kot klasična socialdemokracija. Ali je tovrstno prilagajanje oz. mišljenje socialdemokracije znotraj globalnih neoliberalnih okvirjev edina možnost za uspeh sodobnih socialdemokratskih strank?

To velja samo za socialne demokracije v evropskih državah, ki jim gre dobro; Slovenija gotovo sodi med take države, zato je ta bližina neoliberalizmu logična. Prav tako je SD glede stabilnosti socialnega miru in stabilnosti bolj zaskrbljena od svojega volilnega telesa, ki od nje povečini še vedno pričakuje obrambo družbe blagostanja, ker je (in to je verjetno ta bistveni neoliberalni dejavnik) večini v vrhu stranke jasno, da so stebri družbe blagostanja brez temeljitejših reformnih posegov trhli. Sicer pa je ostrejša kritičnost do neoliberalizma tu konkurenčna postavka, namenjena ločevanju od LDS, torej bolj lokalno kot programsko-ideološko utemeljena.

3. Ali po vašem mnenju in izkušnjah obstajajo bistvene razlike med slovensko in hrvaško socialdemokratsko stranko, kar se tiče odnosa do neoliberalizma?

Bistvena razlika, kot jo sam dojemam v teh petnajstih letih, je v tem, da je med strankama po ideološko-programski plati nekaj let razlike, obe pa gresta v približno enako smer.

4. Nemški politolog Herbert Kitschelt je postavil tezo, da v tranzicijskih razmerah stranke libertarno-kozmpolitske orientacije zagovarjajo tudi spontano tržno alokacijo (v nasprotju z Zahodno Evropo, kjer take stranke zagovarjajo politično redistribucijo). Ali se strinjate s tezo, da so specifične postsocialistične razmere glavni krivec za to, da je stranka SD bližje politiki tretje poti kot klasični socialdemokraciji?

Ni mi znano, da bi še kje v razviti Evropi kaka socialdemokratska, laburistična ali socialistična stranka zagovarjala klasični program politične redistribucije, obratno, kolikor vem, politično redistribucijo zagovarjajo populistične stranke v posttranzicijskih deželah, zlasti v tistih, ki so bolj oddaljene od Evropske unije in so namesto tranzicije doživele skorajda čisto obliko prvotne akumulacije kapitala, ki ji danes običajno rečejo »divja privatizacija«.

5. Kaj je po vašem mnenju glavni razlog, da se je celotni slovenski politični prostor premaknil proti sredini, če je tako?

Stranke se rinejo k sredini, ker to prinaša večinsko podporo - SD se je letos prvič znašla v situaciji, da lahko zmaga na volitvah, in si seveda tudi sama prizadeva, da bi postala stranka večine, torej sredine, in izgubila podobo stranke čiste levice. Da pa je pri nas večinska politika tista sredinska, je posledica tega, ker so ljudje povečini zadovoljni in si ne želijo večjih posegov in sprememb.

6. Ali po vašem mnenju prihaja znotraj PES do povzemanja politik tretje poti s strani večine strank članic?

V tem smislu, kot izraz »tretja pot« uporabljate, vsekakor, vendar ga v PES-krogih že dolgo nisem slišal, saj je tretjo pot Blair dodobra blamiral. Poleg tega skuša PES ponovno postati večinska skupina v Evropski uniji, kar jo še bolj nagiba k taki politiki.

7. Ali bi francosko socialistično stranko označili kot steber klasične socialne demokracije?

Pogojno da, mislim pa, da francoski socialisti ne delujejo ravno kot kak trden steber. Prej bi rekel, da je klasična socialna demokracija doma v Skandinaviji, in to že vsa desetletja po drugi svetovni vojni.

8.. Ali je članstvo SD v PES krivo za to, da je bližje tretji poti kot klasični socialdemokraciji?

Ne. SD je po svoji zgodovini šla od postkomunizma v tretjo pot, nikdar pa ni bila klasična socialna demokracija.

PRILOGA C: INTERVJU Z IVANOM GRDEŠIČEM

1. Ali menite, da se večina znotraj vodstva SDP nagiba k politiki tretje poti ali pa je nagnjena h klasični socialni demokraciji?

Mislim, da oni niso povsem prepričani, kaj je tretja pot in kaj so elementi tretje poti in kaj klasične socialdemokracije. Nisem torej prepričan, ali ima to vodstvo jasna politična stališča v smislu doktrine. Mislim, da niso ozaveščeni o tem, da spadajo v tretjo pot tudi trg, učinkovita država in vse drugo, kar gre zraven. Mislim, da so med njimi tako eni kot drugi, ampak njihova politična stališča ne izhajajo iz doktrin, temveč iz realnosti.

2. Menite, da je mišljenje socialdemokracije znotraj globalnih neoliberalnih okvirov edina možnost za uspeh sodobnih socialdemokratskih strank?

To je edini možni način delovanja, ki pa ni zagotovilo za uspeh. Vidimo, da kadarkoli socialdemokrati v tranzicijskih državah pridejo na oblast, uvajajo to nujno reformo države, ekonomije in družbe, posledice pa so takšne, da izgubijo oblast in podporo tistih, ki so razočarani nad to novo socialdemokracijo. Gotovo je za vsako socialdemokratsko vlado problem, kako izpeljati liberalne reforme in ohraniti socialdemokratsko podobo. To se je zgodilo tudi Račanu, ki je zmanjšal delavske pravice in bil obsojen, da je kapitalist. Danes se vsi borijo, da se te delavske pravice, ki jih je Račan zmanjšal, ohranijo.

3. Ali vidite kakšne razlike med slovensko in hrvaško socialdemokratsko stranko v odnosu do neoliberalizma?

Ne poznam slovenske strani tako dobro, da bi to lahko primerjal. Mislim, da je ena od razlik, ki zagotovo obstaja, posledica vojne na Hrvaškem in desetletne Tuđmanove vladavine. Saj je bila takrat socialdemokracija slabša, morala pa je biti tudi bolj patriotska, bolj nacionalistična. Morala je tudi sodelovati na oblasti leta '92, ko tega mogoče ni hotela. Imela je bolj nalogo obrambe države kot obrambe svoje pozicije. Veliko je bilo žrtvovano. Opozicijsko stališče do oblasti je bilo umirjeno zaradi nevarnosti pred zlomom države. To je gotovo tudi eden od razlogov, ki so vplivali na

Račanovo taktiko. Kar se tiče programov in doktrin, se mi zdi, da tu ni bistvenih razlik, kar se pa tiče različnih strategij, pa so te zaradi vojne vsekakor obstajale.

4. Ravno taka je tudi teza Herberta Kitchelta, ki pravi, da bodo v primerjavi z zahodnoevropskimi socialdemokratskimi strankami, ki zagovarjajo politično redistribucijo, tranzicijske socialdemokratske stranke zagovarjale spontano tržno alokacijo. Se s tem strinjate?

Verjetno je bilo v začetku res tako. V prvi fazi tranzicije je bilo vprašanje redistribucije na tržnih oz. liberalnih vrednotah nujno, da bi trg funkcioniral z nekimi svojimi mehanizmi. Menim, da je danes hrvaška socialdemokracija spremenila svoja stališča, da je manj liberalna glede trga in kapitala in da se vse bolj zavzema za kontrolo trga, davčno kontrolo trga. To se na neki način dotika vprašanja redistribucije. Zavzema se za zmanjšanje socialnih razlik, mogoče je celo malo bolj nacionalna, kot je bila prej glede Evrope. V prvi fazi mislim, da ima Kitschelt prav, sedaj pa se razmere malce spreminjajo.

4. Mislite, da se po letu 2000 še lahko govori o specifičnih postsocialističnih razmerah?

Mislim, da se od obdobja 2000-2003 naprej lahko govori o stabilizirani ureditvi, posttranzicijski ureditvi.

5. Menite, da večina socialdemokratskih strank znotraj PES prevzema politiko tretje poti, in ali to, da je SDP pridružena članica PES, vpliva na povzemanje politik tretje poti s strani SDP?

Mislim, da na splošno članstvo v takih internacionalah, ne samo socialdemokratov, temveč tudi ljudskih strank, ne vpliva tako zelo na domače politične razmere in na njihovo politično orientacijo. To je v bistvu element evropeizacije političnih strank. Bolj se ta članstva uporabljajo v simbolne namene kot znak priznanja od evropskih političnih strank, torej na ravni politične propagande. V SDP obstajajo primeri pomoči socialdemokratskih strank v organizaciji stranke, v obliki seminarjev, izobraževanja

profesionalnega kadra. Te pomoči največkrat potekajo preko fundacij. Pomembnega vpliva pa po mojem mnenju ni.

6. Ali so člani SDP tudi člani Policy Networka in ali to vpliva na povzemanje politik tretje poti s strani SDP?

Ne vem za Policy Network. Vem, da se je odhajalo na seminarje, ki so jih organizirali angleški laburisti. Tudi iz Finske je prišel material za volilno kampanjo kot primer izvajanja kampanje - kot Policy knjige.

7. Ali lahko govorimo o francoski socialistični stranki kot stebru klasične socialne demokracije?

Tako se zdi. Zdi se, da je to ostalo v Evropi še iz 19. stoletja. Ampak mislim, da jih bodo ekonomski razlogi, francosko gospodarstvo, prisilili k spremembi. Mislim, da so močni bolj zaradi močnih sindikatov kot zaradi lastne politične pozicije.

8. Ob analizi programov se zdi, da so bili pri SDP v začetku devetdesetih bolj naklonjeni vlogi trga, program 1996. se zdi bolj klasično socialdemokratski, v deklaraciji devete konvencije se celo omenja tretja pot kot vodilo, v novem programu pa je spet viden odmik od liberalnih politik. Kako pojasnujete ta variiranja?

Vidim dva razloga. Eden je v političnih problemih, ki jih stranka mora reševati, in volitvah. Drugi pa je v spremembi kadrov v stranki. Danes imate relativno močan, ampak neviden vpliv mlajših ljudi v stranki, ki so uvedli neke elemente Giddensove tretje poti. Imeli so politično akademijo, kjer so se z aktivisti ukvarjali ravno s tem. To so uvedli ljudje, ki so s tem seznanjeni, so malo mlajši, bolj odprti in to znajo prilagoditi hrvaškim razmeram. Menim, da se oscilacije oz. ti premiki levo - desno torej dogajajo zaradi političnega odgovora na HDZ in zaradi notranjih kadrovske sprememb. Ni pa nekakšne velike strategije, to je bolj inkrementalno.

9. Kako bi pojasnili variiranje količine pozornosti, namenjene posameznim tematikam v posameznih programih. Ali gre za pomanjkanje konsenza glede nekaterih stvari znotraj stranke?

Dobro poznam samo to zadnjo situacijo, ker prej nisem bil na Hrvaškem. Projekt Nova snaga je prav avtorsko kreiran in dokaj kaže stališča avtorjev. Osnovan pa je strateško na osnovi odgovorov na HDZ-jevo liberalizacijo. Ima elementa prenašanja odgovornosti za zdravstvo in šolstvo na državo. V gospodarskem delu so elementi planiranja in kontrole strateških vej. Torej elementi, ki pričajo o pomiku proti klasičnemu pojmovanju. Torej elementi, ki niso povsem blairovski ali clintonovski. Tudi pomembnost globalnega prostora je zajeta, kjer je ta sprejeta in se nanjo odgovarja z vključevanjem. Ljudje, ki so oblikovali strategijo kampanje, so ljudje tretje poti, ljudje, ki so oblikovali vsebino kampanje, pa so bolj klasično socialdemokratski.

PRILOGA D: INTERVJU Z ANTUNOM VUJIĆEM

1. Ali menite, da se večina znotraj vodstva SDP nagiba k politiki tretje poti ali je nagnjena h klasični socialni demokraciji?

Težko je govoriti v doktrinarnem pomenu besede. V tem pomenu besede so strankini programi pretežno levi, levičarski. Kar je pomembno, da veste, in to je osnovno, je vprašanje, zakaj se je sploh formirala socialdemokratska stranka. Po naši takratni oceni je tedanja Jugoslavija, takšna, kot je bila, dotrajala in se je morala zrušiti, zrušili pa so jo tisti, ki so imeli oblast. Kar sem jaz mislil in kar so oni mislili v prvi socialdemokratski stranki, je, da bi iz nekaterih pozitivnih dosežkov nekdanjega sistema, ki je bil drugačen kot v drugih vzhodnoevropskih državah, lahko na drug način z ustreznimi reformami hitro prišli do neke normalne socialne družbe s socialno demokracijo na čelu. V tistem času smo celo podpisovali peticijo podpore, ki je dobila 120 tisoč podpisov - to je ključno za rojstvo naše stranke -, da bi iz tistega, kar se je nekoč imenovalo samoupravne pravice, izvedli privatizacijo, da ljudje dobijo lastniške deleže in da se samoupravne pravice spremenijo v standardne participacijske pravice, kot je to značilno v Zahodni Evropi. Bilo je logično, da smo šli po tej poti glede na to, da je bila struktura menedžmenta in delovne sile na Hrvaškem in, predvidevam, tudi v Sloveniji takrat naprednejša kot v nekaterih drugih vzhodnoevropskih državah. Torej smo bili proti, da bi se šlo v privatizacijo tako, kot se je šlo. Šlo pa se je na način, da je bila družbena lastnina najprej spremenjena v državno lastnino, ki se je nato poceni razprodajala tistim, ki so bili blizu političnemu vrhu. In ta pretvorba je pravzaprav ključna točka vseh socialnih orientacij in socialnih politik, tudi odnosov levo - desno itd. Ne bi govoril, kaj je za nas tretja pot. Mi smo imeli najprej tranzicijo kot element, do katerega smo se opredeljevali. Ko se je vse to končalo tako, kot se je, da so ostali ljudje, ki so sodelovali pri ustvarjanju družbene lastnine, brez kakršnekoli udeležbe v tem, se je zgodil ogromen socialni preobrat, v katerem se je naenkrat ustvaril nov razred. Ta novi razred ni nastal iz dejanskega dela, vlaganja in razvijanja elementov proizvodnje, ampak je nastal iz prerazdelitve. In to je ustvarilo temelj političnih odnosov na Hrvaškem in, zdi se mi, tudi v Sloveniji, s tem da je šla tam zadeva brez takega ekonomskega divjanja. Pri nas se je šlo tako zaradi vojne, ki je bila pred vrati, in zaradi notranjih odnosov zelo močno v to smer, privatizacija je bila izvršena na enega najbolj grobih načinov in ustvarjen je bil nov razred, nova kasta lastnikov, ki je

bila precej povezana s politiko. Tako da pravzaprav politični odnos SDP s HDZ v nekaterih pogledih ne ustreza toliko npr. odnosu socialdemokratov in demokrščanskih strank na Zahodu, ampak socialdemokratov in tistih, ki niso postali lastniki v procesu privatizacije, ter na drugi strani tistih, ki so v tem procesu ustvarili ogromne socialne interese. Vse te kategorije niso mogle biti tako natančno vzpostavljene, ker so kontaminirane z vojnim okoljem, v katerem so se vse stvari pravzaprav drugače prikazovale. Če ste npr. kaj kritizirali, so vam odgovorili, da niste patriot. Torej v kontekstu vojne se je izvedla ogromna družbena prevara. Ljudje so šli na fronte, za njihovimi hrbti pa so drugi kupovali tovarne, in to na način, ki je bil skrajno nelegalen.

Odnos do socialne sfere se razlikuje tudi v Evropi, drugačen je v Nemčiji kot v Španiji itd. Niti v EU ni edinstvenega koncepta. Ne da se koncipirati nikakršne politične ekonomije niti socialne politike brez nacionalne ekonomije. Kdor govori, da ni nacionalne ekonomije, govori neumnosti. Kako boste, lepo vas prosim, npr. v Nemčiji vodili nekakšno socialno politiko, če ne na temelju nacionalne ekonomije, davkov itd. In te politike variirajo. Če pogledamo tradicionalni odnos med socialdemokrati in liberalci oz. neoliberalizmom, bi lahko rekli naslednje: od petdesetih let naprej so bili liberalci v socialni državi, ki so jo ustvarjali socialdemokrati, na neki način zmeraj korektor, ko se je pretiravalo s socialnimi dajatvami. Tipičen primer je Švedska, kjer vsakih deset do petnajst let pridejo za kratek čas na oblast. Eno je govoriti o neoliberalizmu v visoko razvitih socialnih državah in drugo v tranzicijskih državah.

2. Ravno taka je tudi teza Herberta Kitchelta, ki pravi, da bodo v nasprotju z zahodnoevropskimi socialdemokratskimi strankami, ki zagovarjajo politično redistribucijo, tranzicijske socialdemokratske stranke zagovarjale spontano tržno alokacijo. Se s tem strinjate?

Vse te teze so pregrobo. Zaradi potrebe po zrušitvi komunizma, ki je bila množična - tudi komunistom je bilo že dovolj komunizma -, se je ustvarila ideologija antisolidarnosti, ki nima nobene zveze s kapitalizmom. Zgodilo se je, da se je vsaka solidarnostna ideja razglasila za komunistično. Tako da so izšle iz te tranzicije zelo nesolidarne družbe. Tako se je zgodilo tudi npr. na Madžarskem in celo na Češkem, se

mi zdi. Pri tej tezi je pravilna le ugotovitev, da se je vrivalo v veliko antikomunistično politizacijo tudi druge antisolidarnostne ideje in da so ti odnosi v teh državah mnogo globlji kot na Zahodu. Na Zahodu so kanali socialne politike dosti močnejši. Pri tem ne mislim na zdravstvo, ki je še vedno relativno dobro, niti na delovne odnose (imamo tudi zakon, ki daje delavcem določene pravice, mislim, da celo več kot v nekaterih zahodnoevropskih državah). Tu gre prvenstveno za spremembo lastništva. To je ključ političnih odnosov.

3. Ali vidite kakšne razlike med slovensko in hrvaško socialdemokratsko stranko v odnosu do neoliberalizma?

Slovensko politiko poznam le malo. Pučnik in jaz sva se takrat bolj ukvarjala z državnimi vprašanji kot s tem. On mi je celo dejal: »Ti se lahko tukaj integriraš s temi tvojimi, jaz se z mojimi ne morem, ker so drugačni.« Za nas lahko povem, da smo (SDSH, op. p.) nekoč v tem socialnem smislu sloveli kot zelo zelo leva stranka. To ni bila stranka nekdanje politične nomenklature, temveč je šlo za mlade ljudi. Obstajala je potreba, da se na Hrvaškem replicira neka evropska slika. Vsi so šli v nekakšne desne stranke, mi pa smo formirali to levo stranko in celo prišli do parlamenta. Nas je pravzaprav vojna upočasnila v smislu stratifikacije političnih strank, po mojem mnenju vsaj za deset let. Drugače bi se dosti prej odkrilo, da je socialni konflikt temelj političnih odnosov. To je bilo popolnoma zapostavljeno, ker smo imeli drugi konflikt. Ljudje so govorili: »Najprej bomo rešili vprašanje države, nato pa bomo rešili vprašanje družbe.« Normalno, da ne gre eno brez drugega.

4. Menite, da večina socialdemokratskih strank znotraj PES prevzema politiko tretje poti, in ali to, da je SDP pridružena članica PES, vpliva na povzemanje politik tretje poti s strani SDP?

Mislim, da se pojem tretja pot uporablja preveč abstraktno. Ko pravite tretja pot, vidim jaz nekaj različnih poti. Obstaja razlika med Blairovo, Schroederjevo in Zapaterovo tretjo potjo. Če se gre za globalizacijo, smo tudi mi zelo kritični do nekaterih aspektov globalizacije. Giddensova tretja pot je obča teorija, v praksi pa se stvari razlikujejo. Če pogledate zadevo s strani socialnih pravic, so velike razlike, ne glede na to, da se bo nominalno reklo »Vsi mi smo zdaj na neki tretji poti« med npr.

skandinavskimi in nemško socialdemokratsko stranko. Če gre za delovno zakonodajo, socialne dajatve, zdravstvo, šolstvo ali katero koli konkretno vprašanje, potem je poenostavljeno povedano razlika med nami in drugimi ta, da bi tu dajali več, oni pa manj. Vendar za tem ne stoji nobena doktrina. Mi lahko imamo enake splošne socialdemokratske vrednote, socialdemokratsko ikonografijo, lahko nam je bolj všeč Che Guevara kot nekdo drug, vse to je O.K. Ampak naš problem je drugačen. Tu gre za to, da se odnos Evrope do takih držav na neki način kaže tudi kot socialni odnos. Oni nam razbijajo našo strukturo in hočejo implementirati svojo strukturo, a to ni nikakršen bratski odnos. Niti med sestrskimi strankami ne, ker če se npr. igra na to, da bodo mediji del tehnologije oblasti, ki bo zagovarjala vse oblike antisocialnega obnašanja, je to zelo političen odnos in nam se Evropa kaže na dva načina. Evropa se prav tako kaže kot neka vrsta globalnega delodajalca, oni so tisti, ki vsiljujejo ustrezne socialne politike, še posebno restrikcije. Zaradi tega vprašanje socialdemokracije, še posebno za Hrvaško, še ni vprašanje odnosa do doktrin tretje poti, temveč vprašanje konstituiranja nacionalne ekonomije in nacionalne politike. Vprašanja naših klientov, torej ljudi, ki živijo od dela in ki so zaposleni, se na neki način ne morejo reševati na nobenem evropskem forumu, temveč se to rešuje v vsaki državi konkretno. Seveda pa tam, kjer se Evropa oglašča interesno, oni želijo razbiti strukturo avtonomnosti, ker če npr. hočejo kupiti jadransko obalo, hotele itd., so normalno zainteresirani, da ne bi bilo izdelane politične subjektivitete.

5. Ob analizi programov se zdi, da so bili pri SDP v začetku devetdesetih bolj naklonjeni vlogi trga, program 1996. se zdi bolj klasično socialdemokratski. V deklaraciji devete konvencije se celo omenja tretja pot kot vodilo, v novem programu pa je spet viden odmik od liberalnih politik.

V deklaraciji 9. konvencije se omenja naša tretja pot. Naša tretja pot je bila pot med bivšim komunizmom in psevdoliberalnim, pravzaprav anarhičnim kapitalizmom, ki je popolnoma antisocialen. Novi program je dober prikaz tega, kaj se sedaj v stranki misli, in v njem je mogoče najti neke tematike, ki so skupne evropski socialdemokraciji. Mislim, da smo malo zaostri in šli malce bolj levo, ampak to je vse relativno, ko pridete do konkretnega problema, kot je npr., kaj narediti s Plivo, ko preprosto ne veste in se ravnate po tistem, kar lahko storite.

6. Kako bi pojasnili variiranje količine pozornosti, namenjene posameznim tematikam v posameznih programih. Ali gre za pomanjkanje konsenza glede nekaterih stvari znotraj stranke?

Ni toliko problem konsenza kot tega, da stranka nima aparata, ki bi lahko na kompetenten način obdelal vsa vprašanja. Programi so na neki način orientacijski in glede nekaterih stvari smo mi usmerjeni k izkoriščanju naravnih virov, oni (HDZ, op. p.) pa k trgovini nacionalnih virov, in se pri tem pojavljamo kot bolj nacionalna stranka brez nacionalne retorike, oni pa se trkajo po prsih, hkrati pa nekritično razprodajajo Hrvaško.